

Beginsels
van
Protestantse
Kerkbou

Prof. Dr. A. van Selms

PROF. DR. A. VAN SELMS

Beginnels van Protestantse Kerkbou

*Tekeninge van
Jhr. W. van Beyma*

MCMLIV

H.A.U.M. - J. H. DE BUSSY
KAAPSTAD - PRETORIA

I. Waarom hierdie werkie geskryf is

Waarom?

Daar is inderdaad alle rede om hierdie vraag te stel.

Die skrywer is geen argitek en van boukunde weet hy niks nie. As iemand hom die eenvoudigste vraag op die gebied van boutegniek stel, moet hy die antwoord skuldig bly. Sy onhandige vingers is selfs nie in staat om sy betoog met 'n paar sketsmatige tekeningetjies te verduidelik nie. Vir die illustrasies in hierdie boekie het hy die hulp ingeroep van een van sy vriende, wat wel 'n argitek is en wel die tekenstif kan hanteer. Daarmee het hy ten duidelikste verrai dat hy self op hierdie punt onmagtig is.

Gepraat van ondeskundiges is 'n verfoeilike ding. Dit skep net verwarring, neem kosbare tyd in beslag, en belet iets beters. Hoe waag 'n man wat niks van boumateriale of konstruksiemetodes weet nie, dit dan om sy mond oor boukundige vraagstukke oop te maak?

Die antwoord is eenvoudig: hy pleit vir sy eie belang. Hy praat nie oor die bou van fabrieke nie; miskien sou hy dit doen as hy 'n fabrikant was. Ook nie oor die oprigting van hospitale: miskien sou hy hom daartoe geneig voel as hy 'n mediese praktyk had. Hy praat oor die beginsels van Protestantse kerkbou, omdat hy 'n Protestantse kerk-ganger is.

As 'n argitek 'n huis bou, sal die man wat in daardie huis gaan woon, daar belang by hê. As daar 'n opdrag vir 'n administratiewe bouwerk gegee word, sal die betrokke amptenare hul wense formuleer. So het die kerkganger ook iets te sê in verband met die bouwerk, waar hy die beste ure van sy lewe deurbring.

Daar word geweldig baie kerkgeboue in hierdie land opgerig. Op hierdie punt gee die drie Afrikaanse Kerke mekaar niks toe nie. In watter dorp mens ook kom, sien mens 'n paar pasvoltooide torings na die hemel rys, of anders kan 'n ouderling u vertel dat hulle juis die planne vir 'n nuwe bedehuis goedgekeur het. Die Kerke hou gelyke tred met die fabelagtige groei van die land.

Watter geleentheid word sodoende aan ons argitekte gebied! Terwyl in die ouere lande 'n boumeester van naam homself gelukkig ag, as hy twee of drie kerke in die loop van sy lewe mag ontwerp, wys hier manne wat in die krag van hul lewe staan op tien of twintig bedehuse, wat hul toewyding aan die komende geslagte sal verkondig. Dit is 'n fees om in hierdie land te mag werk. Watter ervaring kan ons boumeesters opdoen! En watter geleentheid tot uitbeelding van die geloof, wat die gemeenskaplike besit van argitek en gemeente is!

Mens moet ook seker sê dat ons boukundiges hul beste kragte inspan om iets goeds vir die gemeentes te ontwerp. Na 'n tydperk van navolging van Europese boutrant het hierdie eeu die groei van 'n eie Afrikaanse kerkboustyl gesien. Dit is aangepas aan die Afrikaanse natuur en lewens-aard. Vir allerlei probleme in verband daarmee is oorspronklike en gelukkige oplossings gevind. Dit gebeur baie dikwels dat mens by die besigtiging van 'n jonge dorp in die eerste plek getref word deur die sierlike kerkgebou. In die besonder is daar op verskillende plekke torings gebou, wat rysig en slank, fraai van lyn en boeiend van stofbehandeling is.

Mens kan hom oor dit alles maar net verheug, want kerkbou is 'n uiters belangrike ding. Selfs as ons vir 'n oomblik afsien van die doel waarvoor kerke gebou word, bly dit nog waar. 'n Kerkgebou is bedoel om lang te duur. Dit gaan met kerke anders as met winkels. In ons vinnig groeiende stede sal mens in sy jeug 'n groep eenverdiepingswinkels

sien bou; teen die tyd dat ons kinders na die hoërskool gaan word daardie groep afgebreek en op dieselfde plek verrys 'n drie verdiepingsgebou; maar as ons as oumense met ons kleinkinders 'n wandeling maak, sien ons hoe ook daardie gebou nie meer voldoen nie: die fundamente word gelê vir 'n geweldige kompleks, van onder 'n basaar, van bo kantoorruimtes of woonstelle.

So gaan dit nie met 'n kerkgebou nie. As dit eenmaal gebou word, sal dit selde afgebreek word. Waar dit tog uit bittere noodsaak gebeur, daar maak dit die beste deel van die gemeente seer. 'n Kerk word vir die eeue gebou. In hierdie land is ons ervaring nog te kort om te wys vir hoeveel eeue, maar in Europa is dit welbekend, dat 'n kerkgebou 'n lewensduur van omtrent vyfhonderd jaar het. En as daardie vyf eeue voorby is, dan het daardie gebou 'n historiese monument geword, wat ons liever teen groot koste sal herstel as dat ons 'n nuwe gebou optrek. Mens kan dus kortweg sê: 'n kerk word gebou om te bly.

Maar dit beteken dus dat ons deur ons boubedrywigheid die nageslag bind. Die volgende eeu sal nie so vry wees om te bou waar, wanneer, en hoe dit gewens word, as wat ons is nie. Ons lê 'n las op die nageslag, en ons het ook die volste reg om dit te doen, as ons tenminste so goed as maar moontlik is bou, sodat die volgende eeu op hierdie punt met dankbaarheid aan ons kan terugdink.

Wanneer ons voor 'n nuwe heiligdom staan, moet ons dus ook aan ons agterkleinkinders dink. Sal hulle ons dankbaar wees, of sal ons werk vir hulle 'n blok aan die been wees? As ons hulle iets leliks en ondoelmatigs nalaat, belet ons hulle tegelykertyd om iets beters te kry. Daar rus op hierdie generasie 'n geweldige verantwoording.

Soos reeds aangedui, is dit die mening van die skrywer dat ons argitekte daardie verantwoording nie hoef te sku nie. Altans wat die uiterlik van ons bedehuis betref. Maar

heeltemal ander gedagtes kom by hom op as hy, soos dit behoort, die kerk ingaan en in afwagting van die begin van die diens sy blik deur die ruimte laat swerf. Dan tref hom 'n reeks van dinge, wat met geringe moeite anders kon wees, maar nou nie meer verander kan word nie. 'n Preekstoel soos 'n barbaarse troon; geen behoorlike ruimte vir die bediening van die sakramente nie; die orrel op die verkeerde plek; 'n plafon soos 'n somber neerhangende wolk; vensters waar hulle nie behoort te wees nie; 'n gallery wat aan 'n verstikkende nagmerrie laat dink — waar sal ons ophou?

Die grootste beswaar wat aan baie van ons kerkgeboue kleef, is dat by die bou te min gedink is aan die bestemming en gebruik daarvan. Die gemeente het die groot somme wat daarmee gemoei is, nie by mekaar gebring om 'n pittoreske wykmiddelpunt te kry nie, maar om 'n plek van aanbidding te hê. Dit beteken, dat die ware kerk van binne uit gebou moet word. Hierop kan nie genoeg die nadruk gelê word nie. Die belangrikste van 'n bedehuis is nie hoe dit van buite af vertoon nie, maar hoe dit werk op die mense wat daar binne saamgekom het om God te verheerlik. 'n Kerkgebou is nie in die eerste plek 'n straatwand nie, maar 'n heilige ruimte. Die mure en dak is geen doel in hulleself nie, maar dien net tot afsluiting van die ruimte daarbinne, waar die gemeente aanbid.

'n Paar dae gelede wys 'n bevriende predikant vir my die ontwerp van sy nuwe kerk. Hy vertoon pragtige tekeninge van die vooraansig en die syaansigte van die gebou: 'n baie bekoorlike ontwerp. Ek vra hom: maar hoe sal dit van binne lyk? Toe blyk dit dat hy niks anders het om op af te gaan nie as net 'n klein plattegrond. Met ons ongeoefende oë kon ons geen voorstelling van die interieur vorm nie. Met ander woorde, die gemeente bou 'n kerk om daarin te vertoef, maar let alleen op die indruk wat die bouwerk maak op die wat daaraan voorbygaan

en dit nie betree nie. Dit lyk amper of ons vir die onkerklikes bou.

Dit is nie ons bedoeling om die kerkrade en boukommissies oor hierdie toestand verwyte te gaan maak nie. Hulle toewyding is bo alle lof verhewe. Maar hulle is, buite hulle skuld, onbewus van die eise, waaraan die binne-ruimte van 'n kerk moet voldoen. Dis daarom dat die skrywer besluit het om 'n aantal noodsaaklike dinge op te som, in die hoop dat kerkrade en argitekte hierdie boekie kan gebruik as 'n handleiding by hul onderlinge beraadslaginge. Mens sal in die volgende bladsye 'n bespreking vind van die eise, waaraan die gebou moet voldoen.

Die skrywer tree dus nie in die plek van die boukommissie nie en nog veel minder in dié van die argitek. Hy bly op sy eie plek: die van die gewone gemeentelid. Maar van daardie eie en gewone plek af sê hy: As julle vir my 'n huis wil bou, waar ek die Woord van God kan hoor en God deur lied en gebed mag verheerlik, dan dink ek dat julle aan die volgende dinge aandag moet skenk.

Dit gaan dus om die beginsels van Protestantse Kerkbou, om die vereistes waaraan 'n gebou moet voldoen om 'n bedehuis vir 'n Protestantse gemeente te kan wees.

II. Daar is geen regstreekse aanwysings in die Heilige Skrif nie

As die wese van die Reformasie die terugkeer tot die Heilige Skrif was, dan spreek dit vanself dat ons ook by die beraadslaging oor ons nuwe bedehuis eers vra: Wat sê die Bybel in hierdie verband?

Dit is enigermate teleurstellend dat die antwoord moet

lui: daar is geen regstreekse aanwysings, nòg in die Ou, nòg in die Nuwe Testament nie.

Op die eerste gesig mag hierdie uitspraak vreemd lyk. Want het ons in die Ou Testament nie 'n uitvoerige beskrywing van die heiligdom wat Moses opgerig het, van die tabernakel in die woestyn nie? En vind ons nie net so'n uitvoerige beskrywing van die tempel van Salomo te Jerusalem nie?

Seker, tabernakel en tempel word so uitvoerig beskrywe, dat dit moontlik is om, met behulp van 'n klein dosis fantasie, modelle van albei te vervaardig. Dink bv. aan die model van die tabernakel in die „Bijbelse Museum van Oudheden” te Amsterdam (vgl. T. P. Plantinga, *Daar woont Hyself*, Baarn 1950). Of aan die rekonstruksie van die Jerusalemse tempel in *The Westminster Historical Atlas to the Bible*, London 1946. Maar hierdie Bybelse heiligdomme is geen kerke nie. 'n Kerk is die bymekaar-komplek van 'n Christelike gemeente, maar die gemeente van die Ou Verbond het nie in die tabernakel of tempelgebou bymekaar gekom nie. Die mense het vergader op die voorhowe, dus in die oop lug, nie in die eintlike gebou nie. Net die diensdoende priesters het dit binnegegaan, om daar wierook te ontsteek of die soenbloed van die offerandes te sprinkel, maar nie om te predik nie.

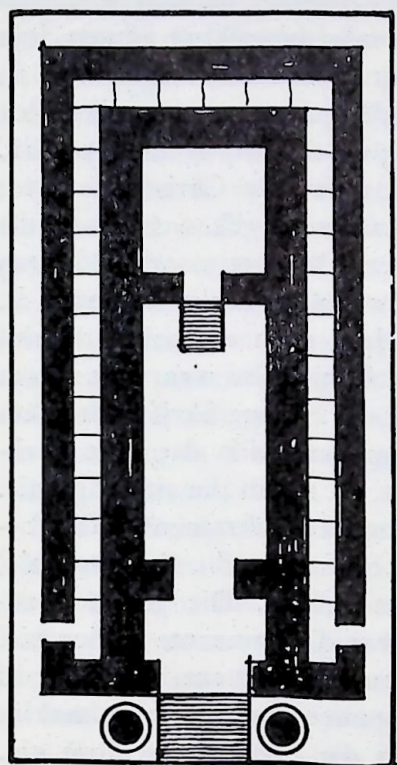
Dis waar dat die tabernakel „die tent van samekoms” genoem word, maar dit beteken nie dat dit bedoel was as 'n plek waar die gemeente saamkom nie. Die tabernakel is so genoem omdat dit die plek is, waar God, wat in die hemel woon, Hom op aarde openbaar; dis die plek waar God die mens ontmoet: daar laat Hy sy teenwoordigheid voel. Van die tabernakel of tempel uit maak Hy sy wil aan sy volk bekend, maar die volk bly by hierdie ontmoeting buitekant die bouwerk op die plein.

Nêrens in die Heilige Skrif word die tabernakel of tempel die huis van die gemeente genoem nie. Dis nie die gemeente

wat daar woon nie, maar God. So het die Here Jesus dit uitgespreek: „die wat sweer by die tempel, sweer dáárby en by Hom wat daarin woon.” (Matth. 23 : 21) As God Hom in die tempel openbaar, wyk selfs die priesters in heilige skrik terug (I Kon. 8 : 11).

Die tempel sou trouens veel te klein vir die samekomste van Israël gewees het. Van binne het die ruimte 100 by 30 voet gemeet, en dit was dan nog in drie kamers verdeel, sodat die grootste kamer, die heilige, 60 by 30 voet groot was — ’n ruimte waar nouliks 400 mense sou kan staan, en nie meer as 200 sou kan sit nie. Die afmetings van die tabernakel was nog die helfte kleiner.

Daarby kom nog dat dit vir ons wenslik is om selfs

Plattegrond van die tempel van Salomo

elke assosiasie met die diens by tempel en tabernakel te vermy. Want die Nuwe Testament, in die besonder die Brief aan die Hebreërs, het ons geleer dat hierdie diens ’n voorafskaduwing van die heilswerk van Christus is. Toe die Here aan die kruis uitgeroep het dat alles volbring het, en die voorhangsel van die tempel middeldeur geskeur het, het daarmee ’n einde aan die betekenis van die tempel gekom. Ons kerkdiens mag dus nie aan Christus verby op die Ou Testamentiese erediens teruggryp nie.

Ons erediens gaan eerder terug op die Joodse samekomste in die sinagoge. Dit

het gedurende die tyd tussen die Ou en die Nuwe Testament ontwikkel. In die Ou Testament vind ons maar net hier en daar verspreide aanduidings van 'n eerste begin, waaruit later die sinagogale byeenkomste sou groei. Die duidelikste voorbeeld daarvan is die vergadering waarin Esra die deur hom uit die Babiloniese gemeentes meegebrachte wet voorlees (Neh. 8, 9). Dit vind in die oop lug plaas, op die plein by die Waterpoort, en ons kan daar dus geen gegewens vir die beginsels van sinagoge-bou verwag nie.

In die Nuwe Testament vind ons herhaaldelik 'n vermelding van 'n sinagoge-gebou. Die Here het die gewoonte gehad om op die Sabbat die sinagoge te besoek, en het daar ook dikwels gepreek. Die Romeinse kaptein te Kaper-naum het die liefde van die Joodse bevolking gewen deur die bou van die sinagoge daar te bekostig (Luk. 7 : 5). Die Apostels het daarvan 'n reël gemaak om in elke plek waar hulle kom eers in die sinagoge die Evangelie te predik. Uit nabybelse bronne weet ons dat die Christenheid tot ver in die tweede eeu die gewoonte geken het om die Paasfees in die sinagoge te vier. Ons het voorbeelde van sinagoges wat tenslotte in Christelike kerke verander is.

Dit beteken egter nie dat daar geen essensiële verskil tussen sinagoge en kerkgebou is nie. Dis waar dat altwee gebruik is vir samekomste waar die Heilige Skrif voorgelees en uitgelê is, maar die groot onderskeid is dat in 'n kerkgebou die sakramente bedien is, en nie in die sinagoge nie. Die voorlopers van die Christelike sakramente, die besnydenis en die pasgamaaltyd, het nie in die sinagoge nie, maar in die privaat huise plaas gevind. Die Joodse proselietedoop is nie in die midde van die gemeente bedien nie.

Ook kan dit nie uit die Nuwe Testament bewys word dat die oudste Christelike gemeentes dit noodsaaklik gevind het om hul erediens in die sinagoges te hou nie. As plekke van saamkoms vind ons dikwels privaat huise,

soos bv. die woning van Maria, die moeder van Markus (Hand. 12 : 12), wat miskien dieselfde huis was as waar die Here die nagmaal ingestel het, en waar die apostels na die Hemelvaart heengegaan het (Hand. 1 : 13). Daar was 'n ruim bovertrek, groot genoeg vir die toenmalige behoeftes. Ons lees ook dat die apostels later, na die groot uitbreiding van die gemeente op die Pinksterdag, die nagmaal by die huise bedien het (Hand. 2 : 46), terwyl die openbare byeenkomste 'n tyd lank plaasgevind het in die „pilaargang van Salomo” (Hand. 5 : 12), wat aan die binnekant van die Oostelike muur van die tempelplein gelê het.

In die gemeentes wat ten gevolge van die sendings-werksaamheid van die apostel Paulus ontstaan het, vind ons ook 'n verskeidenheid van vergaderplekke. Behalwe die sinagoge word ook 'n plek aan die rivier in die oop lug genoem (Hand. 16 : 13, 16); hiernaas is daar ook gemeentes wat in privaat huise byeenkom (Hand. 16 : 40), sodat Paulus in sy briewe dikwels „die gemeente wat in die huis van. . .” vermeld. In Troas word die nagmaal gevier in die bovertrek van 'n drierdiepinghuis (Hand. 20 : 9). Die huisgemeentes laat mens onwillekeurig dink aan die kerkdienste wat op die platteland deur die predikante in plaaswonings gehou word. Aan toestande wat ons ook nog ken, word ons herinner as ons lees dat Paulus na konflikte in die sinagoge 'n skool as plek vir sy prediking gebruik (Hand. 19 : 9).

Van 'n kerkgebou, opgetrek en ingerig vir die Christelike erediens, lees ons niks in die Nuwe Testament nie. Daar bestaan dus ook nie so iets as 'n „skriftuurlike kerkstyl” nie. As ons nie die dienste in huise en skole as die enigste ware wil voorstel nie — wat tog wel niemand in erns sal onderneem nie — dan moet ons die beginsels van Protestantse kerkbou êrens anders vandaan kry.

III. Waarde en onwaarde van die Christelike boutradisie

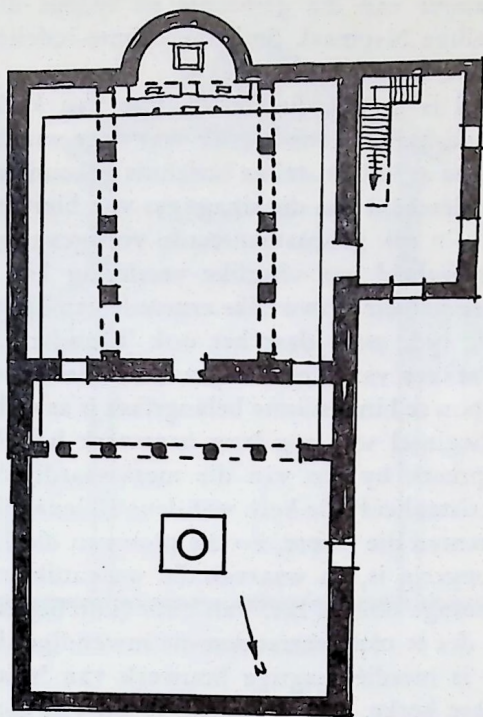
Dit is opmerklik hoe laat ons eers van werklike kerkbou hoor. Die oudste vermelding wat die skrywer hom herinner kan gevind word in die Siriese Kroniek van Edessa. By die beskrywing van die oorstroming van die jaar 201 na Chr. word vermeld dat „die tempel van die gemeente van die Christene” ernstig beskadig is. Uit die gebruik van die woord „tempel” mag ons wel aflei dat dit ’n aansienlike gebou was, wat dus in die loop van die tweede eeu deur die Christelike gemeente opgerig moes wees. Besonderhede oor die aard van die gebou kan nie uit die berig afgelei word nie.

Uit omtrent dieselfde tyd moet ’n privaat huis te Dura-Europos aan die Eufraat stam; dit het ’n kamer gehad wat volgens die wandversiering spesiaal vir die Christelike erediens ingerig was. Nie veel later is die ruimtes in die Katakombes te Rome waar godsdienstige byeenkomste gehou is. Dit was egter nie vir die gewone eredienste bedoel nie, maar net vir die plegtighede ter herdenking van die daar begrawe geloviges.

Die oudste Christelike kerkgebou vind mens in die nabye Ooste. Dit herinner ons daaraan dat die Christendom in Asië ontstaan het en eeue lank daar sy swaartepunt gehad het. Die eerste Christelike staat was Osrhoëne, ook wel Edessa genoem, tussen Eufraat en Tigris, waar die koning betreklik kort na bovermelde oorstroming met sy hof na die Christendom oorgegaan het. Terwyl dus in die Romeinse ryk die vervolgings gewoed het en die Christene

nie daaraan kon dink om spesiale geboue vir hulle erediens op te rig nie, was dit in die klein rykie van Osrhoëne wel moontlik.

Die oud-Siriese kerkstyl herinner tot 'n mate aan dié van die Joodse sinagoges van die tweede en volgende

Plattegrond van die sinagoge van Beth Alpha

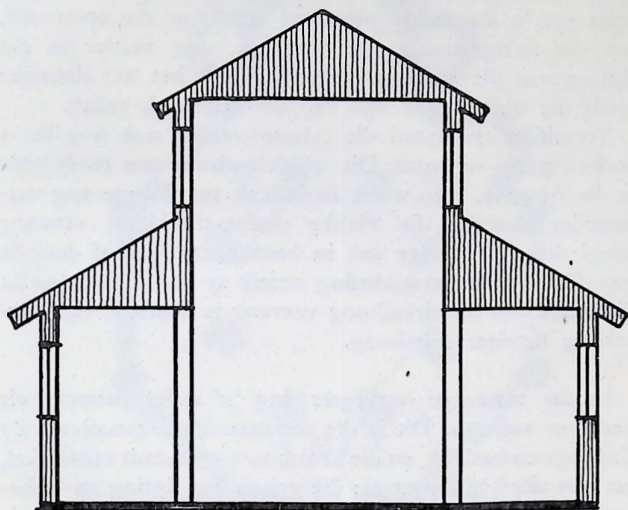
eeue na Chr., soos beskrywe deur E. L. Sukenik, *Ancient synagogues in Palestine and Greece*, London 1934. Die grondvlak is 'n reghoek met in die middel van een van die kort sye 'n uitbou, die sogenaamde apsis. By die sinagoge het dit gedien om plek te gee vir die „heilige ark”, 'n kas waarin

die wetsrolle en ander heilige geskryfte gebêre is. Dit is heel wel moontlik dat die apsis by die Siriese Christelike bouwerke oorspronklik dieselfde doel gedien het. By die Siriërs was die band tussen Jodedom en Christendom nog lank baie duidelik aanwesig. Maar op die duur het die apsis 'n ander bestemming gekry: dit wys die plek aan waar die voorganger van die gemeente sit tydens die viering van die Heilige Nagmaal. So is die ruimte-indeling in verband met die liturgie gebring.

Opvallend is by hierdie oudste tipe van kerk die geslotenheid na buite. Vermoedelik was daar van buite niks wat die gebou as 'n Christelike bedehuis gekenmerk het nie. Dit is 'n onderskeid van die sinagoges van hierdie tydperk, wat dikwels 'n ryk geornamenteerde voorgevel gehad het. In die afwesigheid van uiterlike versiering kan 'n spoor gevind word van die stowwelike armoede van die gemeentes van daardie tyd, maar daar het ook 'n ander motief gewerk: die afkeer van uiterlike praal, en die bewussyn dat die kerkgebou se binneruimte belangriker is as sy buitekant. Dit is 'n beginsel wat nog lang nagewerk het. Mens kan dit nog opmerk by een van die merkwaardigste geboue van die Christenheid: die kerk wat deur Helena, die moeder van Konstantyn die Grote, bo die plek van die Heiland se geboorte opgerig is, en waarvan die wesentlike trekke die later verbouings oorleef het. Van buite is dit bepaald onaansienlik, en des te meer verras dan die inwendige skoonheid.

Origens is hierdie magtige bouwerk van 'n ander tipe as die Siriese kerke. Dit vertoon invloed van die basiliekstyl. Die basiliek het 'n wereldse oorsprong. In die begin het daardie tipe van gebou, 'n reghoek wat deur twee reekse van pilare in drie sogenaamde skepe verdeel is, niks met enige vorm van godsdienstige plegtigheid te doen nie. Die Romeine het sale van hierdie soort opgerig vir die hou van regsittings en dergelike handelinge. Dit moet trouens opgemerk word dat die sinagoges in Galilea van

die tweede en volgende eeue ook dikwels sulke rye pilare geken het. Die Christelike gemeentes het hierdie tipe waarskynlik oorgeneem omdat dit die geleentheid bied vir groot vergaderings. 'n Godsdienstige of Christelike denkbild is nie daar deur uitgedruk nie.

Deursnee van 'n basiliek

In die later ontwikkeling is die skip wat deur die twee reekse van suile omsluit word, hoër opgetrek as die twee syskepe. Op die pilare is 'n muur, wat deur vensters onderbreek word, gebou. Die voordele daarvan is menigvuldig. Die teenstelling tussen die hoë middelruimte en die laere sybeuke word deur die van bo invallende lig nog sterker merkbaar, en dit rig onwillekeurig die oog na bo. Die

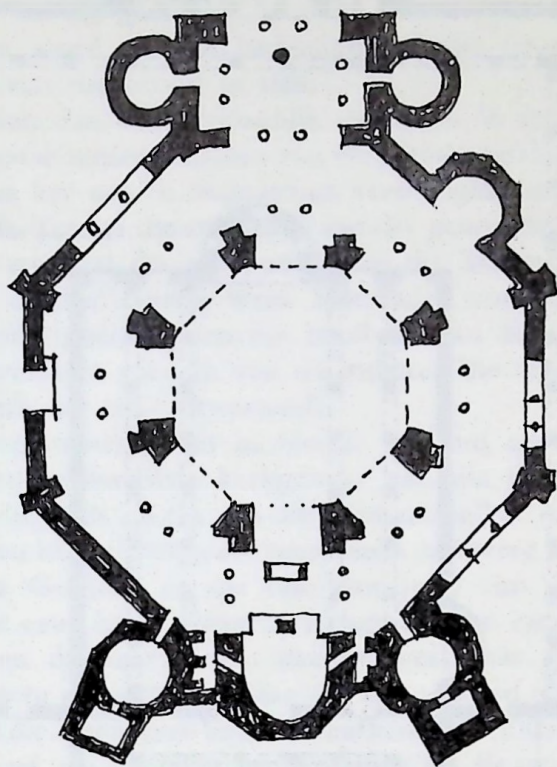
skemer waarin die sybeuke links en regs van die pilare gehul is gee aan die gebou iets geheimsinnigs en wek tegelykertyd die indruk van 'n amper onbegrensde ruimte. As die middelruimte vervolgens van 'n apsis voorsien word, kry die middelskip ook in sy lengteas 'n veel sterker ruimtewerking. Daarmee is alreeds 'n hooftipe van Christelike kerkstyl bereik. Nou kan die gedeelte teenoor die apsis tot 'n dwarsskip uitgebrei word; as die apsis self, om die ruimtewerking te vergroot, nog verder in die rigting van die lengteas uitgerek word, het ons daarmee reeds die welbekende tipe van die kruiskerk gekry.

Terselfder tyd word die ruimtewerking ook nog in 'n ander rigting vergroot. Die middelgedeelte was reeds hoër as die sybeuke. Nou word die indruk van hoogte nog vermeerder deurdat die vlakke plafon-afdekking vervang word deur 'n puntige dak in houtkonstruksie of deur 'n gewelf. Hierdie ontwikkeling bereik sy hoogtepunt nadat die Romeinse halfsirkelboog vervang is deur die van oorsprong Persiese spitsboog.

In die tussentyd het egter nog 'n ander patroon vir kerkbou verskyn. Dit is die sogenaamde sentraalbou. By sinagoge en basiliek, en die kruisbou wat daaruit ontwikkel, het ons altyd 'n lengte-as: die gebou het rigting na 'n bepaalde kant toe. Anders is dit by die sentraalbou: daar is die hele bouwerk om 'n middelpunt gegroepeer. Die grondvlak kan 'n vierkant, 'n sirkel of 'n veelhoek wees: dit maak verder nie so veel verskil nie. Die wesentlike is, dat van al kante die beskouer se blik na die midde van die grondvlak getrek word.

Die oorsprong van hierdie tipe moet in die grafmonument gesoek word. Die hele gebou dien feitlik om die graf, wat in die midde daarvan gedink word, vir beskadiging en ontheiliging te bewaar. Die Afrikaanse leser sal onmiddellik aan die Voortrekkermonument dink: 'n sentraalbou

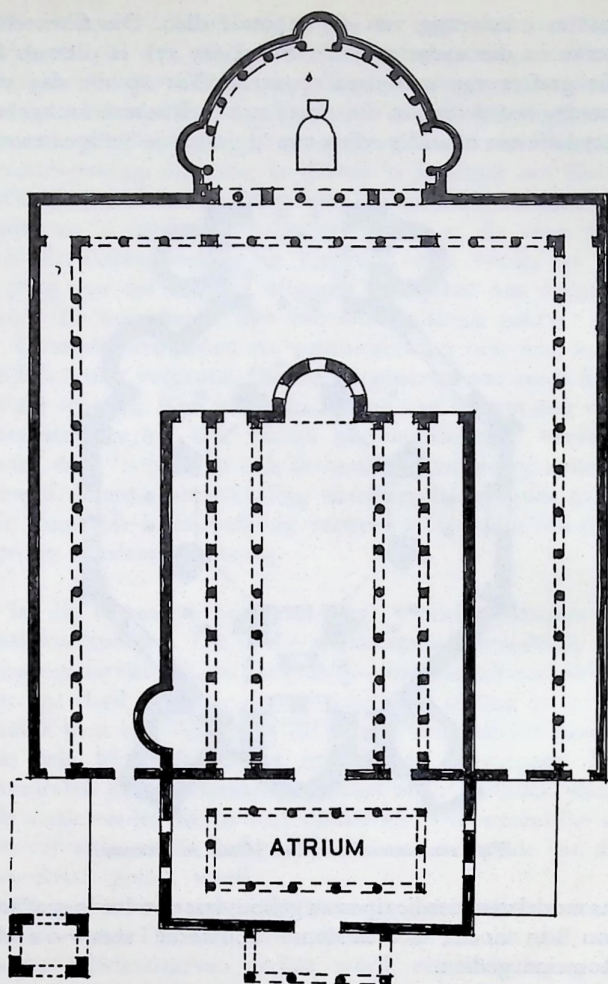
wat as omsluiting van die senotaaf dien. Die Christelike kerke in die nade van die Romeinse ryk is dikwels bo die grafte van martelare opgetrek. Tot op die dag van vandag word daar in die altaar van 'n Roomse kerkgebou altyd die een of ander relik van 'n gestorwe heilige bewaar.

Tipe van sentraalbou (San Vitale in Ravenna)

As model van hierdie tipe van gebou, wat ons dus 'n grafkerk sou kan noem, het heidense bouwerke veral van die Romeine gedien.

Vir die Christelike erediens is hierdie soort besonder ongeskik. Feitlik sou die midde van die ruimte die plek

Kerk van die Opstanding te Jerusalem

moet wees, waar die prediking van die Woord en die bediening van die sakramente plaas vind. Maar dit sou beteken dat dan die helfte van die ruimte ongebruik sou bly, want dit is nie juis moontlik om na 'n spreker te luister wat ons sy rug toe draai nie, en die bediening van die sakramente geskied nie op die regte manier nie as 'n groot gedeelte van die gemeente deur die gestalte van die liturg verhinder word om die bediening van die doop of die breking van die brood te sien.

Ons sien dan ook gewoonlik dat in so 'n sentraalbou die liturgiese sentrum na een van die wande verskuif word. Maar dan kry ons 'n eienaardige verwringing in die hele bou-orde. Terwyl die struktuur van die gebou na die middelpunt wys, sal die groepering van die kerkmeubels na een van die kante gerig wees. Met ander woorde, daar is 'n teenstrydigheid tussen die hooflyne van die bouwerk en die werklike gebruik van die ruimte. Die aanblik van so 'n kerk het iets verwarrends.

Dis merkwaardig om in hierdie verband een van die oudste en vermaardste kerkgeboue van die Christenheid te bestudeer: die „Kerk van die Opstanding” te Jerusalem. Dis gebou bo die plek wat vermoedelik wel tereg aangewys word as Golgota en die tuin van Josef van Arimatea. Deur die eeue heen is daar altyd opnuut aan hierdie kerk gebou, en die meeste van daardie werk was geen verbeterings in die styl nie, maar tog is nog altyd die grondplan van die Bisantynse bouwerk herkenbaar: 'n sentraalbou bo die graf van die Here, en 'n basiliek vir die samekomste van die gemeente. Met ander woorde, die boumeesters het dit nog duidelik gevoel, dat die sentraalbou die regte vorm vir 'n grafmonument is, terwyl die gemeentlike samekoms om 'n ruimte met 'n lengte-as vra.

Na die tyd van Karel die Grote verdwyn die sentraalbou prakties geheel uit Wes Europa, om eers in die Renaissance en Klassisisme terug te keer. Die neo-gotiek van die

negentiende eeu het die tipe weer teruggedring, maar in die twintigste eeu het dit opnuut sy verskyning gemaak. Vermoedelik het die boumeesters wat dit nou vir kerkgeboue aanwend, nie soseer aan die Bisantynse of Karolingiese voorbeelde gedink nie as wel aan skouburge en konsertsale.

Uit hierdie historiese uitweiding kan ons 'n paar dinge opmaak. In die eerste plek sien ons, dat aan die Christelike boutradisies maar betreklik min waarde toegeken kan word: want die verskillende tipes wortel in voor-Christelike en buiten-Christelike voorbeelde. Die sinagoge van die Jode, die geregsgebou en die grafmonument van die heidene het aan die vroeë Christelike boumeesters denkbeelde vir hul kerkbou aan die hand gedoen. Met sy kerkbou wortel die Christelike gemeente in die erfenis van die Joodse of heidense voorgeslag. Daar bestaan feitlik geen Christelike boukuns nie, as onder boukuns die vonds van 'n nuwe styl verstaan moet word; daar is net 'n ontwikkeling van vroeëre motiewe deur Christelike argitekte met die oog op die behoeftes van die Christelike erediens.

'n Tiperende voorbeeld van hierdie stelling het ons reeds kortliks aangedui: die Gotiese spitsboog. Dikwels is dit as die stylmotief by uitstek van die Christelike kerk beskou. Dit is bepaald aandoenlik om te sien, hoe die onaansienlikste geboutjie wat as bedehuis vir die een of ander klein groepie of sekte ingerig is, as blyk van sy bestemming 'n aantal onbeholpe vensters met spitsboë kry. In die negentiende eeu was die idee blykbaar algemeen: waar 'n spitsboog is, daar is 'n kerk. En tog is die spitsboog, soos ons reeds opgemerk het, van nie-Christelike oorsprong: ons het dit van die Mohammedane gekry, en hulle het dit uit hulle Persies-Indiese grensgebied ingevoer (H. Glück en E. Diez, *Die Kunst des Islam*, Berlin, 1925, p. 23).

Dit beteken egter nie dat ons niks van die worstelinge

van die voorgeslag sou kan leer nie. Inteendeel. Reeds die afhanklikheid van buite-Christelike stylvorme kan ons leer, dat die Christelike gemeente in sy kultuurlewe ten nouste saamhang met die beskawingspeil wat in sy omgewing aangetref word. Die Christelike kerkgebou moet nie argaies of uitheems voorkom nie. Soos die Christelike prediking die taal van die volk gebruik, nie die taal van 'n ander volk of die taal van 'n tiental eeue terug nie, so sal ook die Christelike kerkboustyl aansluit by die gegewens wat die eie omgewing bied. Dis in stryd met die ideale van die Bisantynse boumeesters self om in Suid-Afrika in die twintigste eeu 'n imitasie van die Bisantynse koepelbou neer te sit.

Daar is nog meer. Van die ou Siriese kerkies kan ons leer, as ons dit nog nie uit ons self verstaan het nie, dat die hoofsaak van die bedehuis die binnekant is. Seker mag die ingang meer as by die ou Christelike heiligdomme die aandag trek en nooi tot binnetree: maar die gedagte dat die mens tot ingaan gelok moet word is dan ook die ver naamste wat die uiterlik moet beheers. Ons kan nie genoeg herhaal dat 'n kerk nie daar is om van buite gesien te word nie, maar om binnegegaan te word.

Verder is dit ook van belang om te verstaan, wat die ontwikkeling van die basiliek tot die gotiese kerk beheers het; die behoefte om die ruimtewerking so sterk as moontlik te laat wees. In die erediens ontmoet die Christelike gemeente die Allerhoogste: die siel kom in aanraking met die grenslose. Dan behoort daar ook ruimte om ons en bo ons te wees. Mens moet nie die gevoel kry dat jy tussen mure opgesluit sit nie. En aangesien die Ewige nie deur die tydelike deurgrond kan word nie, sal die rasonale van die bou ook nooit tot dooie nugterheid afgeplat mag word nie. Deur bou-orde en ligval moet die misterie gehandhaaf bly. 'n Kerk moet iets geheimsinnigs hê; dit is iets anders as 'n vergadersaal.

Daar is in Wes Europa, en op 'n heel ander manier ook in die Balkanskiereiland, dorpskerkies wat vir nie meer as 'n honderd gemeentede plek bied, en nogtans aan die eise van ruimte en misterie voldoen. Mens sou wens dat ons argitekte daarheen sou gaan, nie om dit te bestudeer en na te volg nie, maar om in so 'n bedehuis saam met die gemeente deel te neem aan die erediens, en self die Here te aanbid. Dit sou heel wat meer as my onbeholpe woorde kan bydra tot die ontwikkeling van 'n Afrikaanse kerkstyl.

IV. Werklike uitgangspunte

Uit die geskiedenis van die Christelike bouwerksaamheid kon ons maar net 'n paar nogal vae beginsels vir ons kerkbou aflei: die samehang met eie plaas en tyd, die bou van binne uit, die behoefte aan ruimte en misterie. Hoe belangrik hierdie sake ook mag wees, hulle is nie voldoende om ons gedagtes ten aansien van Protestantse kerkbou te bepaal nie.

Maar daar is nog wel ander uitgangspunte. Die kerkgebou van 'n gemeente is nie in die eerste plaas 'n monument nie, maar 'n gebou wat gebruik word. Ons kan maar gerus sê: Die bedehuis is 'n gebruiksgebou. Daardie lelike woord gebruiksgebou reserveer ons gewoonlik vir bousels wat 'n stowwelike doel dien, soos pakhuise, kantore en dergelike meer, maar ons wil dit 'n oomblik in verband met die kerk besig. Die gemeente bou sy kerk om dit te gebruik. Die aandrif tot kerkbou by die gemeente is nie 'n estetiese begeerte nie, maar kom voort uit die behoefte aan 'n plek vir sy samekomste.

Hierdie beginsel: die bedehuis is 'n gebruiksgebou — hoef die skoonheid van die bouwerk nie nadelig te beïnvloed nie. Dat die teendeel waar is word bv. deur die

pakhuis langs die ou Amsterdamse gragte of deur die stasiegebou van Helsinki bewys. Doelmatigheid is eerder 'n voorwaarde as 'n beletsel van argitektoniese skoonheid.

Wanneer ons kan saamstem dat die bou van die kerk bepaal word deur die doel wat die bouende gemeente voor oë het, dan het ons skielik 'n reeks rigtinggewende beginsels ontdek. Alle vaagheid is dan uitgeslote, en in helder omtrekke kom daar 'n bundel eise voor ons oë te staan. Wel-dra sal ons ontdek dat daar soveel bepalende faktore is, dat oplossings amper langs matematiese weg gevind kan word.

Want die doel van die gemeente is om in die toekoms in hierdie ruimte saam te kom vir die viering van die openbare erediens. Die wese daarvan is pragtig omskryf in die Kategismus. In die antwoord op die vraag na die sin van die vierde gebod word onder meer opgemerk, dat mens op die Rusdag die gemeentelike samekomste moet besoek „om die Woord van God te hoor, die Sakramente te gebruik, God die Here openlik aan te roep, en Christelike liefdegawes vir die armes te bring.” Die plek, waar hierdie plig vervul word, moet daartoe geskik wees. En daarmee het ons die eerste beginsel van Protestantse Kerkbou gevind: die liturgie van die Kerk.

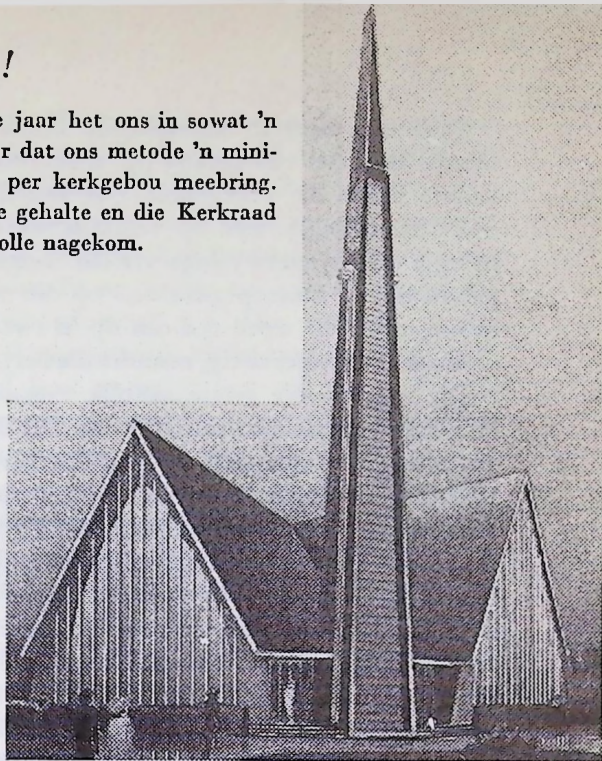
Sowel die boukommissie as die argitek behoort by hul werk gedurig daarvan bewus te wees dat wat hulle doen eintlik niks anders is as om die stoflike vereistes vir die liturgie te vervul nie. Hulle behoort hulleself telkens weer af te vra: wat gaan hier gebeur? Hulle behoort geen oomblik te vergeet dat die kerkgebou daar ter wille van die kerkdiens is, en nie omgekeerd nie. Dis nie so, dat die argitek 'n kerk bou, en die gemeente onder leiding van sy predikant en kerkraad dan maar later moet sien hoe hulle hulleself in daardie bouwerk tereg vind nie, maar veeleer so dat die gemeente sy dienste in 'n paslike omgewing wil vier, en aan die argitek die opdrag gee om vir daardie omgewing te sorg.

In hierdie beskouing lê vir die argitek niks vernederends nie. Dis waar dat sy taak 'n dienende is — maar wie nie wil dien sal nooit 'n kunstenaar word nie. Sy diens is diens aan die heiligdom en die Heilige en die diens van die Allerhoogste verneder nie, maar verhoog. Die diens van die Here is die hoogste vryheid. Die argitek het 'n liturgiese taak, en dis bewussyn daarvan wat die lewende verband tussen hom, sy werk en sy opdraggewers tot stand bring. Elke ware kunstenaar sal hom maar net daarvoor verheug, want dis altyd vreugde om uit geestelike eensaamheid verlos te word.

As die liturgie 'n bepalende beginsel van Protestantse kerkbou is, dan sal dit nodig wees dat ons die wese van die reformatoriese erediens met enkele woorde nader omskrywe. Dit dra die karakter van 'n tweespraak tussen God en gemeente. Van God kom die Wet, die Skrifgedeelte, die prediking, die sakramente en die seën; die gemeente antwoord daarop deur die Geloofsbelydenis, gebed, lofsang en die „Ja” op die vrae. Wat die gemeente doen is 'n antwoord op wat God gedoen het. Daardie antwoord is natuurlik in hoofsaak bepaal deur wat God eers gespreek het, maar dit tas die karakter van die erediens as gesprek tussen God en mens nie aan nie. Die liturgie dra dus 'n dramatiese karakter; dit bestaan uit die aksie van God en die menslike reaksie daarop. Dit alles egter so, dat die aksie van God, soos ons reeds aangedui het, bepalend bly vir die reaksie van die gemeente. God en gemeente is natuurlik geen gelykwaardige sprekers nie, „want dit is God wat in julle werk om te wil sowel as om te werk na sy welbehae” (Filipp. 2 : 13). Maar wat God in ons werk word daardeur juis meer ons eie as enig ander ding kan wees. So bly dit daarby dat ons erediens die karakter van 'n dialoog dra. Daarom het die ou-Christelike Kerk die preek ook 'n „homilia” en 'n „sermo” genoem: altwee die woorde wys daarop dat in die erediens 'n gesprek plaas vind.

NOG 'N WENK!

Gedurende die afgelope drie jaar het ons in sowat 'n dosyn gevalle bewys gelever dat ons metode 'n minimum besparing van £ 2000 per kerkgebou meebring. Die werk was van uitstaande gehalte en die Kerkraad en Argitek se wense is ten volle nagekom.

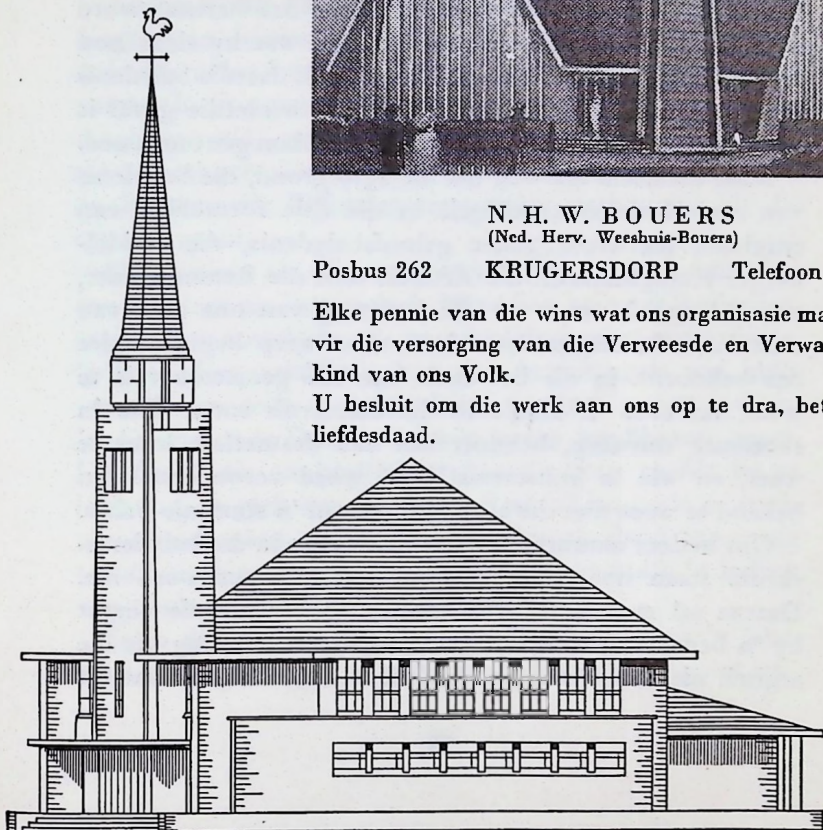

N. H. W. BOUERS
(Ned. Herv. Weeshuis-Bouers)

Posbus 262 **KRUGERSDORP** Telefoon 66-2186

Elke pennie van die wins wat ons organisasie maak gaan vir die versorging van die Verweesde en Verwaarloosde kind van ons Volk.

U besluit om die werk aan ons op te dra, beteken 'n liefdesdaad.

Kerkgebou van 660 sitplekke opgerig vir £ 16,900.

Soos ons later in verskillende hoofstukke sal sien, is hierdie beginsel van belang by 'n sinvolle indeling van die ruimte binne die kerkgebou. Op dieselfde manier sal ons ook herhaaldelyk wys op verskillende onderdele van die liturgie wat vingerwysings vir die inrigting van die kerkgebou bevat. Daarop gaan ons op die oomblik nie verder in nie, want dit word tyd om op 'n tweede bron van aanwysing die vinger te rig, naamlik die belydenis van die Kerk.

Dit mag op die eerste aanblik vreemd lyk dat ons die belydenis eers na die liturgie noem. Die belydenis is immers grondslag en toetssteen van die liturgie! Dis seker waar, maar ons uitgangspunt by hierdie beskouings is die gewone kerkganger, en die eerste waarmee hy in aanraking kom is nie die belydenis nie maar die liturgie. Vir hom is die handeling wat weekliks voor sy oë en ore herhaal word aktueler as die teologiese formuleringe wat hy slegs nou en dan in sy kerkboek nalees. Natuurlik is daardie belydenis die agtergrond van die erediens, maar in hierdie geval is dit logies dat die voorgrond eerste in oënskou geneem word.

Maar dit neem nie weg dat die agtergrond, die belydenis van ons Kerk soos neergelê in die drie formuliere van enigheid, die Nederlandse geloofsbelydenis, die Heidelbergse Kategismus en die Artikels teen die Remonstrante, van belang kan wees vir die inrigting van ons plek van eredienste. 'n Argitek wat 'n kerkontwerp begin sonder om behoorlik in die belydenis van die gemeente tuis te wees, tas soos 'n blinde in die duisternis rond. Wie 'n skouburg ontwerp, behoort iets van dramatiese kuns te weet, en wie 'n konsertsaal bou, word veronderstel om bekend te wees met die saamstelling van 'n simfonie-orkes.

Ons bedoel natuurlik nie dat daar êrens in die belydenisskrifte staan hoe 'n kerkgebou ingerig moet word nie. Daarna sal mens tevergeefs soek. Ons kan nie die vinger by 'n bepaalde passasie lê en sê: dit is van belang vir die argitek nie. Maar wat ons bedoel is dit: die gees wat uit

die belydenis van die Kerk spreek sal ook die boumeester moet besiel. Daarom kan 'n Protestant ook moeilik 'n Roomse bedehuis ontwerp, of 'n Jood 'n Protestantse kerk.

In hierdie verband sou gevra kan word of die ontwerper dan noodsaaklik tot dieselfde kerkformasie as sy opdrag-gewers moet behoort. In so strikte sin kan die vraag nie bevestigend beantwoord word nie. Die verskille tussen die drie Hollandse Kerke in Suid-Afrika is nie so ingrypend dat dit die boustyl hoef te beïnvloed nie. Dis nie goed moontlik om bv. van 'n Hervormde boustyl in teenstelling van die Gereformeerde te praat nie. Die verskille is te subtiel om in steen en hout uitgedruk te word. Die drie Kerke het gemeenskaplike belydenisskrifte, en die liturgie is by aldie in groot trekke dieselfde.

Anders staan dit wellig met die onderskeid tussen die Engelse en Afrikaanse Kerke. Hoewel die Engelse Kerk ook die invloed van die Reformasie ondergaan het, is die verskil in liturgie en lewenssfeer so groot, dat dit vir 'n Anglikaan nie goed moontlik sal wees om 'n eg Protestantse kerkgebou te ontwerp nie. En al is by die Metodiste en Baptiste die Reformatoriese inslag sterker, tog bly die afstand groot.

Dit beteken nie, dat ons van die Engelse kerkstyle niks sou kan leer nie. Inteendeel. Mens kan baie van hulle leer, as die leer tenminste nie in navolging gaan ontaard nie. 'n Besondere verdienste van die Anglikane is wel hulle vermoë om selfs in heel klein afmetings groot te bou. In die ou fort te Durban staan 'n klein Anglikaanse kapel. Dis feitlik die ou kruitkamer van die fort, en het by sy inrigting as plek van erediens maar uiters geringe wysiginge ondergaan. Maar dis met so'n sekerheid van goeie smaak ingerig, dat hierdie ruimte geen oomblik 'n indruk van enghed of beklemming oproep nie.

So is daar na die oordeel van die skrywer — 'n lekeoordeel dus — in Pretoria geen kerkgebou mooier van

uiterlik as die Baptistekerk in Southstraat nie. Ingeperk op 'n klein erf tussen woonhuise links en regs kom dit miskien nie tot sy volle reg nie, en baie mense gaan daaraan voorby sonder om die fraai bou-orde op te merk. Maar as iemand se aandag een keer daarop gevestig is, bly dit altyd weer 'n vreugde om die rustige harmonie van muurvlakke en vensters te bewonder. Ons doen onself te kort as ons onvoldoende kennisneem van die kultuurprestasies van ons medeburgers. Maar dit beteken hoegenaamd nie dat ons hulle sou gaan navorolg nie. Die twee kulture onder die Europese bevolking van hierdie land hoef nie ineen te smelt om mekaar te bevrug nie.

Langs liturgie en belydenis is daar nog 'n derde element waarmee die kerkbou rekening moet hou: die organisasie van die gemeente, soos uitgedruk in die kerkwette. Dit maak, om 'n voorbeeld te noem, 'n ontsaglike verskil of mens bou vir 'n Biskoplik georganiseerde Kerkformasie of vir 'n Kerk waarin die ou beginsel geld: „Geen Kerk sal oor 'n ander Kerk, en geen Dienaar sal oor 'n ander Dienaar heerskappy voer nie.” In die inrigting van die bedehuis kom ook die plaas en waardering van die ampte tot uitdrukking.

Hoewel dit miskien nou nie meer nodig is nie, wil ons tog nog 'n keer beklemtoon dat hierdie drie: erediens, belydenis en organisasie, nie los van mekaar staan nie. Hulle hang onderling ten nouste saam. Hulle verhouding is omtrent soos die van siel, gees en liggaam in die Christenmens. Hoe meer harmonie daar tussen die drie bestaan, des te beter is dit met die Kerk gesteld.

V. Die preekstoel en sy plek

Waarom begin ons, nou dat ons oorgaan tot die praktiese behandeling van die verskillende onderdele, met die preekstoel? Omdat dit van uit die praktyk van ons eredienste-voor die hand lê. Vir die lidmate van die drie Afrikanerkerke is die geestelike in die eerste plaas 'n predikant, dan wil sê 'n prediker. 'n Kerkdiens sonder preek is vir ons geen kerkdiens nie. Of ons daar gelyk in het, kom tans nie aan die orde nie. Ons konstateer die feit: so is dit vir ons.

Daarmee is nie gesê dat die preek vir ons die een en al is nie. 'n Kerkdiens sonder sang of gebed is ook nie denkbaar nie. Maar wie protesteer teen die feit dat ons met die preekstoel begin, wil daarmee geen lans breek vir die prioriteit van sang of gebed nie; hy het veel meer die sakramente op die oog. Sy vraag is: mag ons die prediking, waarin noodsaaklik 'n subjektiewe element aanwesig is, soseer op die voorgrond skuif ten koste van die aandag vir die sakramente, waarin die heil veel meer objektief voor oë gestel word?

Mens kan werklik nie sê dat die Afrikaner die betekenis van die sakramente nie besef nie. Die doop word algemeen begeer, en die nagmaalstyd is hoogtepunt in die kerklike lewe. Dis een van die tipiese verskille tussen die Nederlandse en die Afrikaanse Protestantse Kerke, dat die nagmaalsdienste in Afrika veel drukker besoek word as in Holland. Nooit is die kerkbesoek beter as in nagmaalstyd nie. Daar sou dus voor gepleit kan word om ook met die nagmaalstafel te begin.

Tog sou dit nie in ooreenstemming met die werklikheid wees nie. Tenslotte word die nagmaalstafel vier keer in

die jaar gebruik teen die doopvont twaalf en die preekstoel meer as vyftig. Daar is 'n groot aantal dienste waarin die nagmaalstafel ongebruik bly, maar geen waarin nie gepreek word nie. Daarmee wil die skrywer egter geensins beweer dat in ons Kerke die prediking deur die woord die enigste middelpunt is nie. As ons ons „Kerk van die Woord” noem, dan beperk ons daardie term „Woord” nie tot die met die stem gesproke woord nie. Die Woord kom sowel deur die stem as deur die sakramente tot ons.

In 'n Reformatoriese Kerk mag nòg die preek nòg die sakrament as iets bykomstigs beskou word nie. Die erediens moet eerder as 'n ellips met twee brandpunte beskou word: preek en sakrament. Sodra as iemand die oorwig van die een bo die ander gaan voorstaan, is hy alreeds besig om na die een of na die ander kant, na Rome of die Geesdrywers af te dwaal, en die erfenis van die Reformasie te verloën. As ons begin met die preekstoel is dit, omdat ons tog êrens moet begin, en die aktuele toestand als uitgangspunt neem.

In verband daarmee kan ons ook maar die gemaklikste begin deur aan te dui, wat die preekstoel nie moet wees nie. Negatiewe bepalinge is 'n belangrike hulpmiddel om tot helderheid van gedagtes te kom.

Die preekstoel is geen verhoog nie. Die verhoog wek die gedagte van 'n publieke tribune, waar elkeen op sy beurt mag verskyn om sy sê te sê. Dis 'n miskenning van die betekenis van die ampte in die reformatoriese Kerke. Die formulier vir die bevestiging van kerkraadslede wys daar uitdruklik op dat die ampte van predikant en van ouderling altyd van mekaar onderskei moet word. Die reël in ons gemeentes is dat daar maar een predikant is. Dis waar dat in 'n aantal gevalle daar sprake is van 'n medeleraar, maar ook in daardie geval is daar in die godsdiensoefening gewoonlik maar een predikant wat sprekend en handelend optree. Die preekstoel is dus bedoel vir een persoon, en nie vir meer nie.

Dit is dan ook nie geheel juis, as in die preekstoel meer as een setel aangebring word nie. Partymaal sien mens dat as daar 'n besoekende predikant preek, die plaaslike leraar langs hom op die preekstoel gaan sit. Daardie gebruik lyk nie korrek nie. As die besoekende predikant die diens lei, behoort die plaaslike leraar hom onder die gehoor te skaar. Anders lyk dit of hy hom onttrek aan die sleutelmag van die Woord. Watter amp ek ook in die kerkorganisasie mag beklee, sodra as ek na die Evangelieprediking van 'n ander luister, staan ek onder hom, nie langs hom nie.

Die preekstoel moet dus ook betreklik klein wees, sodat dit duidelik is, dat dit net vir een man plek het. Daar moet nie meer as een tree ruimte wees tussen die plek waar die setel in die preekstoel aangebring is, en die plek waar die prediker tydens sy werk staan nie. Dit help die prediker trouens ook, as hy van onrustige geaardheid mag wees, om sy liggaam in bedwang te hou en nie heen en weer te stap nie, wat aan die waardigheid van sy werk afbreuk sou doen.

Tot die geslotenheid van die preekstoel as uitbeelding van die amp van die leraar behoort ook, dat dit geen oop traliewerk vertoon nie. Vroeër het hulle in Nederland die preekstoel die „hout broek” genoem, waarmee aangedui is, dat alleen die boliggaam van die predikant gesien word. Daarom is dit ook goed as die preekstoel 'n deurtjie het wat gesluit kan word.

Verder mag die preekstoel ook nie al te hoog opgebou word nie. In die ou kerke van Europa was dit somtyds noodsaaklik, gesien die groot ruimte wat bepreek moet word. In Afrika egter is tereg afgesien van die bou van kerke wat duisende mense kan bevat. Daarby kom dat die vloere nou gewoonlik enigsins afdraand gelê word, sodat daar geen gevaar is dat die mense agter in die kerk die prediker nie sal kan sien nie. Dit lyk dus onnodig om die vloer in die preekstoel hoër as vier voet bo die vloer van die

kerkgebou op te trek nie. Mag ook uit hierdie oogpunt die versugting van die Nederlandse digter nooit op Afrika van toepassing word nie:

„Gij prediker, daar in de lucht,
Hebt gij dan geen woordje voor mij?
Uw rede, als een galmend gerucht,
Rolt ledig mijn ziele voorbij.”

Die laaste jare bestaan die neiging om die preekstoel met die pragtigste marmer en ander steensoorte te versier. Dit laat mens altyd dink aan die dissipels van die Here, wat vir Hom by sy laaste besoek aan die tempel te Jerusalem gesê het: „Meester, kyk watter klippe en watter geboue!” Die preekstoel moet ’n meubelstuk bly. Dit heet nie vir niks ’n stoel nie. Wie sal nou ’n stoel met klip gaan bekleë?

Daarom verkies ons ’n preekstoel wat van hout gemaak of altans met hout bekleë is.

Mens mag gerus mooi hout vir die preekstoel gebruik, as dit maar nie te onrustige vlamme vertoon nie. ’n Sterk afwisseling van lig en donker word dikwels as die ver naamste kenmerk van mooi hout beskou; dit is natuurlik aan die preekstoel nie op sy plek nie. Die mooiste hout is in hierdie verband die wat die aandag die minste aflei. Daarom moet die vorme van die timmerwerk ook eenvoudig bly. Van die sestiende tot die agtiende eeu het skrynwerkers daar dikwels behae in geskep om die preekstoele met die mees fantastiese snywerk te versier. Die resultaat is die moeite werd om te bekyk — voor en na die diens; maar tydens die diens behoort die blik nie op die hout, dog op die lewende mens daarbo gerig te word.

Laat die opbou van die lyne dus ook so wees, dat die blik van self daar langs gly om daarbo rus te vind. Daartoe kan die lessenaar vir die Bybel help. Herhaaldelik het ek reeds kansels beklim waar die argitek daardie lessenaar bereken het vir die oktavo-formaat Bybel. Maar op die

kansel behoort 'n folio formaat te lê. Mens moet ook nie 'n verstelbare lessenaar aanbring nie: as die lessenaar dan hoër op geskuif word, sal die hele lyne-harmonie verbreek word. Die moeilikhede wat die verskil in lengte tussen Goliats en Zaggeüsse in die bediening kan veroorsaak, word beter opgelos deur 'n paar verwisselbare vloertjies in die preekstoel.

Laat die susters in die gemeente, wat 'n kanseldoek wil borduur, oorleg pleeg met die argitek, voordat hulle vorm en kleur kies. Hulle moet ook oorweeg, of 'n eenvoudige simboliese voorstelling nie beter van pas is as 'n spreuk nie. Treffend is in een van ons nuwe kerkgeboue 'n kanseldoek waarop in uiterste vereenvoudiging kruis en kroon aangebring is.

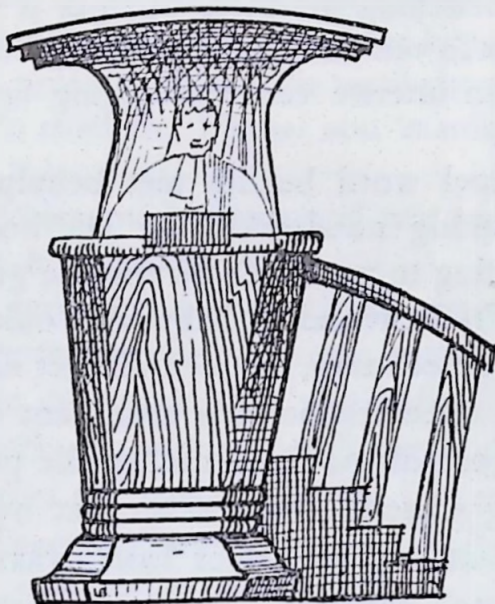
Die preekstoel word beklim met behulp van 'n trap, waarby 'n leuning noodsaaklik is. Dit hoef egter geen geslote afskutting te wees nie; dit sou die geheel alweer te swaar maak. 'n Eenvoudige hekwerk voldoen beter.

Ons praat van een trap, en doen dit met nadruk. Dikwels sien 'n mens twee trappe, aan elke kant een. Dit is nie duidelik waarom dit nodig is nie. In die praktyk gaan die predikant tog dieselfde kant af as wat hy opgegaan het. Dikwels is daar aan die ander kant, waar die ander trap aan die preekstoel aansluit, nie eens 'n deurtjie in die sywand van die preekstoel nie, sodat die prediker oor die rand sou moet klim om die tweede trap te gebruik! By dienste waar agtereenvolgens meer as een liturg optree, is dit tog nie wenslik om die een regs te laat afklim terwyl die ander links opkom nie; dit sou net belaglik wees.

Die enigste rede waarom 'n preekstoel van twee trappe voorsien word is 'n ongeregverdigde strewe na simmetrie. Ons sal daar nog wel meer op terugkom, maar wil hier reeds aan ons gevoelens van afkeer van 'n dooierige simmetrie uitdrukking gee. Dit kan nie ingesien word waarom alles regs presies soos links moet wees nie. Harmonie

en ewewig is voortreflike sake, maar simmetrie is die magtelose poging van 'n man wat nie tot 'n lewende harmonie kan kom nie. Die geheel word houterig en vervelig deur so 'n meganiese spieëlbeeld — netso vervelig as 'n menselik gelaat sonder 'n enkele onreëlmatigheid.

Tenslotte iets oor die klankbord. In groter kerke is dit 'n akoestiese noodsaaklikheid, en dit kan ook nog meewerk om die afgeslotenheid van die preekstoel, en daardeur die besondere karakter van die predikamp, te aksentueer.

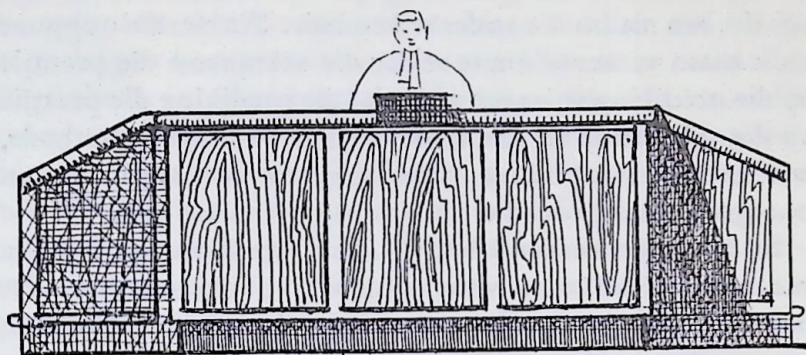
Ontwerp vir hedendaagse preekstoel

Dit moet egter nie al te vervaarlike afmetings of al te bisarre vorme aanneem nie. Ons bou teenswoordig gelukkig selde kerke waarin die akoestiek onontkoombare eise stel. 'n Ruimte met vyfhonderd sitplekke kan altyd wel sonder besondere hulpmiddele bepreek word. Daarom sal dit nie nodig wees om die klankbord in die vorm van 'n skulp aan te bring of dit 'n nie-horisontale stand te gee nie. Die soort van dinge verbreek gemaklik die harmonie van die lyne in die kerk.

Natuurlik moet stoel en klankbord van dieselfde materiaal vervaardig wees en ook in styl 'n eenheid vorm. Die beste oplossing is gewoonlik 'n verbinding van stoel met klankbord deur middel van 'n agterwand van dieselfde houtsoort.

Soveel oor die preekstoel self. Nou kom die uiters belangrike vraag op: waar stel ons dit op?

Dit lyk of dit vir die meeste boumeesters in hierdie land glad geen vraag is nie. Hulle bou gewoonlik 'n preekstoel in die hoofas van die kerkgebou, midde teen die agterwand.

Onnodig grote preekstoel

Dis uiters selde dat mens 'n uitsondering op hierdie reël in Afrikaanse kerke aantref.

Maar soos bekend sal mens dit nie in Anglikaanse of Rooms Katolieke kerke vind nie. Daar staan die preekstoel nooit in die hoofas van die ruimte nie, maar altyd enigsins ter syde. Ook die Lutherse kerke verkies 'n preekstoel wat nie in die middel staan nie. In Nederland is die neiging sterk om die preekstoel in die midde te set, maar daar is 'n belangrike groep uitsonderings.

Die meeste skrywers oor die liturgiek soos uitgebeeld in die kerkbou pleit vir 'n preekstoel tersyde. Dit hang gewoonlik saam met hul neiging om die sakrament, veral

die Heilige Nagmaal, as die sentrum van die erediens te beklemtoon. In die hoofas van die ruimte plaas hulle dan die vaste nagmaalstafel, sodat die preekstoel aan die regterkant daarvan kom te staan. Die gedagte, wat daardeur uitgedruk word, is dat die prediking om so te sê die kommentaar op die sakrament is.

Oor hierdie opvatting sou uit teologies oogpunt baie gesê kan word. Ons wil dit egter hier nie doen nie. Ons volstaan met op te merk dat volgens ons opvatting, soos reeds vroeër aangedui, die Protestantse erediens twee brandpunte het: die prediking en die sakrament, en dat ons die een nie bo die ander wil stel nie. Uit hierdie oogpunt is dit netso verkeerd om te sê dat die sakrament die prentjie by die prediking is, as om te sê dat die prediking die praatjie by die sakrament is. Die twee is gelykwaardige groothede, wat in 'n voortdurende betrekking tot mekaar staan, en wat geen van twee die ander mag oorheers nie.

In 'n ander verband het die skrywer hom ten aansien van hierdie dinge as volg uitgelaat: „Sakrament sonder prediking maak van die voorganger 'n winkelier, wat in geen ander ding as die klandisie belang stel nie; prediking sonder sakrament gee hom uiterlik sowel as innerlik die voorkomste van 'n slawedrywer”. Ons wil nóg die Roomse, nóg die sektariese pad inslaan. Die geregverdigde skrik vir die Roomse opvatting dreig telkens weer die Protestantse kerkvolk in 'n sektariese opvatting te laat verdwaal. Dan word die prediking een en al, en die bediening van die sakramente word as 'n argaïese aanhangsel op die agtergrond geskuif.

Omdat die laatste gevaar tot nou toe die grootste was, sou mens graag pleit vir die plaatsing van die preekstoel ter syde van die hoofas. Daarvoor kan nog 'n tweede, suiwer estetiese, argument genoem word: deur die preekstoel nie in die middel te plaas nie, word ons bevry van die geeslose simmetrie, wat in die meeste van ons kerkgeboue

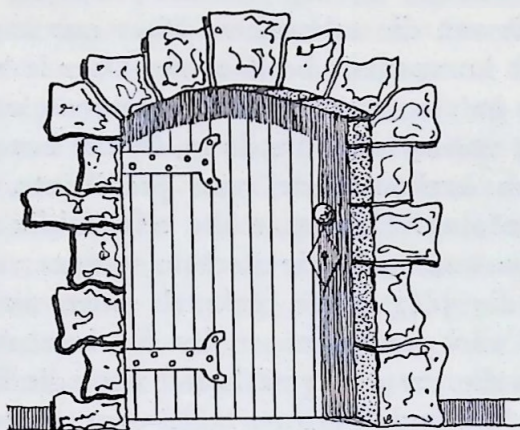
oorheersend is. As eenmaal die preekstoel in die hoofas staan, word onvermydelik die hele ruimte in twee gelyke en gelykvormige dele verdeel. Die lewendigheid verdwyn, die indruk van die geheel word saai en dooierig.

By nuwe Protestantse kerkbou in Europa sien mens teenswoordig dikwels die vaste nagmaaltafel in die sentrum, en daar midde agter die preekstoel. Die gevolg is dan, dat die voorganger om so te sê oor die Nagmaaltafel heen preek. Daardie gedagte lyk nie aantreklik nie. Vermoedelik is dit bedoel as 'n kompromis tussen die aanhangers van die oorwig van die prediking en dié van die prioriteit van die sakrament. Maar ons kan dit nie as 'n geslaagde kompromis beskou nie. Daar is 'n reeks van plegtighede in ons kerke, waarby gemeentelede voor die kansel moet verskyn: by die doop, by die bevestiging van lidmate, van kerkraadslede, van predikante, en by die huweliksinseëning. Dan staan die tafel feitlik in die pad.

Hierdie beswaar geld die sterkste wanneer daar in verband met die plegtigheid gekniel moet word: by die bevestiging van predikante en by die inseëning van die huwelik. As die vaste nagmaaltafel voor die kansel staan, dan sal die knielende persone hulle voor die tafel bevind. Hulle kniel voor die tafel, en dit mag die indruk wek dat hulle kniel voor die plaas, waar die sakrament bedien word. Dit gaan dan maar al te veel lyk op die Roomse aanbidding van die sakrament.

Daarom sou ons dit toejuig as ons argitekte hulle kragte sou beproef aan 'n inrigting van die kerkruimte, waarby die preekstoel tersyde staan. Dit hoef op geen enkele manier die sigbaarheid van die voorganger op die kansel te benadeel nie, en sal ook akoesties geen besondere moeilikhede oplewer nie. Natuurlik is dit alleen moontlik, as die kansel nie 'n spreektribune of majestueuse troon word nie, maar ons het reeds duidelik genoeg gesê dat dit in ons oë ongewens is. Solang as die preekstoel 'n stoel bly, en dus

nie te veel ruimte inneem nie, kan dit gerus 'n tree of drie uit die sentrum staan. Aangesien daar tog volop ruimte tussen die kansel en die sitplekke vir die gemeente behoort oop te bly, sal dit ook nie te veel verdraaiing van die nekke van die toehoorders vereis nie. Dit is trouens moontlik om by die rangskikking van die sitplekke met so 'n eksentriese opstelling van die spreekgestoelte rekening te hou. Dit sou wellig ten koste van die simmetrie gaan, maar dit is meer wins as verlies.

Deurgang na konsistoriekamer

In verband met die opstelling van die kansel moet ons nog opmerk, dat dit nie aangenaam aandoen, as die kansel teen 'n buitemuur aan staan nie. Mens het graag, dat daar nog iets agter die preekstoel is. Dis moeilik om dit redelik te verklaar, maar dis nou eenmaal 'n feit. Gewoonlik sien ons dan ook, dat agter die muur waarteen die kansel gebou is, hom 'n konsistoriekamer of ander vertrek bevind. Dit lyk of daarmee aangedui word, dat die predikant nie alleen is nie, maar dat agter hom die geheel van die kerklike organisasie aanwesig is.

Dit word nog duideliker as daar in dieselfde muur dan ook 'n deur of deurgang is, wat na die konsistoriekamer lei. Die plasing van daardie deur verdien sorgvuldige ooreweging, aangesien dit nie te dig op die preekstoel mag wees nie. Anders kry mens hierdie storende aanblik dat, terwyl die predikant sy gebed op die trap van die preekstoel doen, die kerkraadslede rakelings langs hom skuif om hulle sitplekke te bereik.

Nou ons tog oor daardie deur praat, wil ons nog 'n opmerking daaroor maak, hoewel dit feitlik nie in hierdie hoofstuk pas nie. Dikwels sien mens dat die deur wat van die hoofruimte van die kerk na die diensvertrekke lei voorsien is van 'n sogenaamde bolig, 'n glasvenster bo die bodrumpel. Dit maak 'n al te huislike indruk en pas nie in die geheel van die kerklike styl nie. Ek sou so 'n deur liever in die vorm van 'n lae poortjie wil sien, met 'n klipomlysting en nie noodsaaklik reghoekig van vorm nie. Erger nog as die bolig is 'n venster in die deur self; hierdie ongelooflike smakeloosheid word tog herhaaldelik in kerkgeboue opgemerk.

VI. Die liturgiese sentrum

Onder die liturgiese sentrum verstaan ons daardie deel van die kerkruimte, waar die verskillende liturgiese handeling verrig word. Die preekstoel behoort daar dus by, maar is deur ons om praktiese redes afsonderlik behandel. Tog het ons by die bespreking van die plasing daarvan reeds rekening gehou met die res van die liturgiese sentrum. Nou wil ons dit egter meer in sy besonderhede bespreek.

Daar is 'n paar primêre eise waaraan die liturgiese sentrum in ieder geval moet voldoen. Dit hang natuurlik saam met

die aard van die handeling, wat daar verrig moet word, en dit weer met die liturgiese en leerstellige aard van ons Kerke.

Ons ken geen geheime handeling, wat aan die oog van die gewone gemeentelid onttrek word nie. Die Oosters-Ortodokse Kerke laat die belangrikste deel van die nagmaalsliturgie afspeel agter die sogenaamde ikone-wand, die hout afskutting, wat met skilderye van heiliges versier is. Alleen die geestelikheid mag die wyding van die elemente in die nagmaal aanskou; aan die oog van die gemeente as sulks is dit ontsê. So 'n skeiding tussen gemeente en geestelikheid ken ons nie.

Ons liturgiese handeling vind in die openbaarheid plaas, en ons ag dit wenslik dat al die gemeentelede dit aanskou. Want die liturgiese handeling is handeling wat deur en namens die gemeente verrig word, en dit gaan dus ook die hele gemeente aan. Almal wat aanwesig is, mag en moet dit sien. Dit geld sowel van die Doop as van die nagmaal, en dit is dus gebiedend noodsaaklik dat die nagmaalstafel en die doopvont opgestel word op 'n plek wat deur al die kerkgangers van hul sitplekke af gesien kan word.

Ons ag dit wenslik dat die doopvont en nagmaalstafel altyd op hul plek opgestel bly. Eienaardig genoeg is dit met die doopvont in ons Afrikaanse kerke dikwels wel die geval, maar met die nagmaalstafel gewoonlik nie. Dis moeilik om vir hierdie onderskeid 'n prinsipiële rede te vind. Dit lyk nie of dit op liturgiese of dogmatiese gronde geregverdig kan word nie. Vermoedelik is dit net praktiese oorsake wat tot hierdie anomalie gelei het. Die doopvont neem nie veel plek in nie, die nagmaalstafel wel. Ons kerke is gewoonlik as preek-kerke gebou, waarby nie veel aandag gewy is aan die feit, dat daar ook die sakramente bedien moet word nie. Die ruimte wat tussen kansel en sitbanke oorbly is in die reël nie groot genoeg om tegelyk plek te gee vir 'n nagmaalstafel en vir die gemeentelede,

wat voor die kansel as lidmate of as ampsdraers bevestig word nie. Daarom moes die nagmaalstafel padgee, terwyl die doopvont niemand in die weg gestaan het nie.

Maar dit is tog wel 'n heel stumperige oplossing. Dit neem die teken van een van die twee brandpunte van ons kerklike lewe uit die midde van die gemeente weg. Mens kan dit feitlik nie eens 'n oplossing van die probleem noem nie: dis 'n ontvlugting van die moeilikheid en niks meer nie, 'n betuiging van onmag wat nòg die gemeente, nòg die argitek tot eer strek. Die resultaat is dat ons kerke inderdaad preekkerke geword het, en hierdie opmerking is nie maar net op die kerkgebou van toepassing nie, maar gaan ook geld van die Kerk as geestelike gemeenskap. Die hele kerklike lewe word hierdeur aangetas. Dit kry 'n oorheersend rasonale karakter en verloor die mistieke trekke wat die Kerk vir sy bestaan nodig het.

Daarom wil ons hier pleit vir 'n vaste plek van opstelling sowel van die doopvont as van die nagmaalstafel. Dis natuurlik nie ons bedoeling om die lang tafel waaraan die nagmaalsviering plaas vind, in sy geheel 'n permanente plaas in ons kerkgebou te gee nie; ons vra net dat die middedeel as 'n simbool en teken altyd op sy plek sal staan. By die nagmaalsviering self kan dan links en regs hulptafels daarby aangevoeg word. Dit bring dus vanself as konsekwensie dat die middestuk, wat ons hier kortheidshalwe „die nagmaalstafel” sal noem, in die middel van die ruimte voor die sitplekke van die gemeentelede sal staan, met ander woorde in die hoofas van die kerk. 'n Tweede gevolg sal wees, dat aangesien daar aan weerskante van die vaste nagmaalstafel hulptafels toegevoeg moet kan word, die liturgiese ruimte breed moet wees. Dis heeltemal onvanpas om aan die tafel, waar die gemeentelede sal gaan aansit, 'n gekromde of hoefystervormige oppervlak te gee. Dit ontnem aan die nagmaal sy karakter van familiemaal, wat dit kragtens sy groei uit die Joodse

paasmaaltyd behoort te vertoon, en bring onharmoniese lyne in die grondvlak van die kerkruimte.

In die praktyk sal dit gewoonlik dus wel noodsaaklik wees om die liturgiese ruimte aan te bring op die breedste deel van die kerkgebou, en nie, soos dit teenwoordig dikwels die geval is, op die smalste. Die waaivormige opstelling van die banke, wat agter in die kerk veel breër is as voor, kan uit liturgiese oogpunt nie verdedig word nie. Die nagmaal moet 'n mens nie in die engte nie, maar in die wydheid bring.

Die sigbaarheid van die liturgiese handeling word bevorder deur die liturgiese sentrum 'n verhoogde grondslag te gee, wat deur middel van twee of drie treë bestyg kan word, of deur die sitplekke van die gemeente na agter op 'n steeds hoëre basis te laat rus, of deur 'n kombinasie van die twee hulpmiddels. Die verhoogde grondslag van die liturgiese sentrum gee aan daardie gedeelte 'n sekere suggestie van afsonderlikheid, wat as kombinasie van openheid en afgeslotenheid besonder goed sal werk. Die preekstoel, wat ons tersyde van die hoofas en nagmaals-tafel geplaas het, kan natuurlik gerus op 'n deel van dieselfde verhoogde grondslag staan, maar meer agterwaarts, sodat dit nie die aansluiting van die hulptafels belemmer nie.

Die nagmaalstafel moet 'n tafel en 'n meubelstuk bly. Dit moet dus van hout vervaardig word, by voorkeur van 'n houtsoort uit die eie land en omgewing. Mens moet daarteen waak dat dit nie al te swaar gemaak word nie, en veral dat daar geen steen of klip aan verwerk word nie. Dit moet ook altyd 'n tafel wees: 'n horisontale vlak op pote. Mens moet daar onderdeur kan sien. As die ruimte tussen die pote toegemaak word, ontaard die nagmaals-tafel in 'n altaar, en dit wil ons in geen geval hê nie. Daar kan nie genoeg nadruk op gelê word nie, dat die lyne van die nagmaalstafel uitermate sober moet wees. Elke krul,

en selfs elke opvallende vlam in die hout self, moet vermy word. Edele eenvoud is die wagwoord.

Verder moet ons ook bedink dat hierdie tafel weliswaar tydens die preekdiens as simbool en teken diens doen, maar by die nagmaal 'n praktiese doel moet dien. Met ander woorde, aan weerskante van die tafel moet stoele kan staan. En dit nie alleen nie, die stoele moet ook agteruit geskuif kan word, sodat die nagmaalsganger sy plek kan inneem sonder om ander aansittendes te hinder. Nog meer: daar moet ook genoeg plek wees om agter die agteruitgeskewe stoel langs te kan gaan. Dit alles is nodig vir 'n sakraments-bediening waarvan die uiterlike vorm in ooreenstemming is met die gewig van die saak self.

Dikwels word tot eer van 'n argitek gesê dat hy met die ruimte gewoeker het. Ook by kerkbou is dit 'n aanbevelenswaardige saak: nuttelose ruimtes kan 'n sinlose indruk maak. Maar die ruimte rondom die nagmaalstafel is nie nutteloos nie. Opnuut wil ons daar die nadruk op lê, dat die boumeester hom in die eerste plaas moet afvra: Wat word in daardie ruimte gedoen? Hy moet nie maar net aan die nagmaalstafel as teken en simbool dink nie, maar ook aan die geheel, met hulptafels en al, en wat daar rondom plaas vind. Die nagmaalstafel word gebruik: dis nie 'n monument nie, maar 'n gebruiksvoorwerp, 'n meubelstuk. Deur dit uit te spreek doen ons nie die minste afbreuk aan die heiligheid van wat aan die nagmaalstafel plaas vind nie. Inteendeel: dis nie die voorwerp wat die handeling heilig nie, maar juis die handeling wat aan die voorwerp 'n sekere afgeleide heiligheid verleen. So gesien is die aanduiding „gebruiksvoorwerp” juis eerder 'n bevestiging van die eerbied, waarmee 'n mens die nagmaals-tafel moet bejeën.

Die ander noodsaaklike voorwerp in die liturgiese sentrum is die doopvont. Dit sou moontlik wees om 'n geskiedenis van die doopvont te skrywe, wat sowel uit

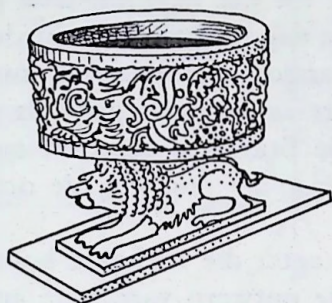
kunshistoriese as uit teologiese oogpunt belangwekkende feite aan die lig sou bring. Ons wil dit hier nie doen nie. Ons wys egter daarop, dat die oudste doopvonte wat ons uit die westerse wereld ken, uit Romaanse en voor-Romaanse tyd, groot gevaartes is, gewoonlik van klip en met 'n deursnede van omtrent drie voet. Eers in veel later tyd het die kleiner modelle in gebruik gekom. In die laaste eeue is dit dikwels gereduseer tot 'n metale kommetjie wat met 'n arm aan die preekstoel bevestig is, of selfs glad geen vaste plek het nie, maar deur 'n ouderling tydens die doopsbediening in die hande gedra is.

Op hierdie punt sou ons wil pleit vir 'n terugkeer tot die ouere tradisie: maak die doopvont tot 'n kenmerkende element in die bedehuis. Ons wil egter nie in elke opsig tot die middeleeuse gebruik terugkeer nie. Ons sou nie graag sien dat daar in die kerk 'n aparte ruimte vir die doopsbediening, die sogenaamde doopkapel, ingerig sou word nie. Die doop behoort in die middel van die gemeente bedien te word. Dis nie 'n privaatsaak van predikant en ouers nie, maar 'n handeling wat die gemeente deur middel van sy dienaar, die predikant, aan die dopeling verrig, en waar die gemeente as 'n geheel dus ook by teenwoordig is. Daarom moet die doopvont dan ook net so goed sigbaar wees as die nagmaalstafel.

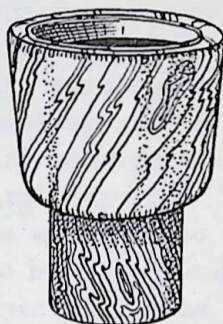
In sekere sin sou mens kan sê dat die doopvont die uitbeelding is van die lewensfontein. Hierdie oeroue voorstelling wat by die mees verskillende volke voorkom, het daartoe gelei dat in verskillende religies die fontein of 'n kunsmatige uitbeelding daarvan 'n essensiële onderdeel van die heiligdom vorm. Maar ook die Bybel ken die voorstelling van die fontein waarvan die water die mens die ewige lewe skenk. In Psalm 36 heet dit: „Want by U is die fontein van die lewe.” Natuurlik is dit beeldspraak, maar as beeldspraak is dit 'n waardevolle gedagte. Dit werk deur in die visioen van Esegïël, hoofstuk 47, en keer

terug in Openbaring 21 : 6. „Aan die dorstige sal Ek gee uit die fontein van die water van die lewe, verniet.”

Daarom sou ons graag daarvoor wil pleit dat die doopvont iets van die vorm van die fontein moet vertoon. Laat dit van klip wees, op 'n sware voet, veral nie te hoog nie — drie voet lyk 'n maksimum — en met 'n deursnee van seker twee voet. Dit kan uit 'n afwisseling van ronde en agkantige lae opgebou word. Die klip gee die geleentheid vir 'n versiering met Christelike simbole soos die water, die kruis, die wynstok, wat tegelyk sinryk en nie te opvallend is nie.

Outydse doopvont

Hedendaagse doopvont

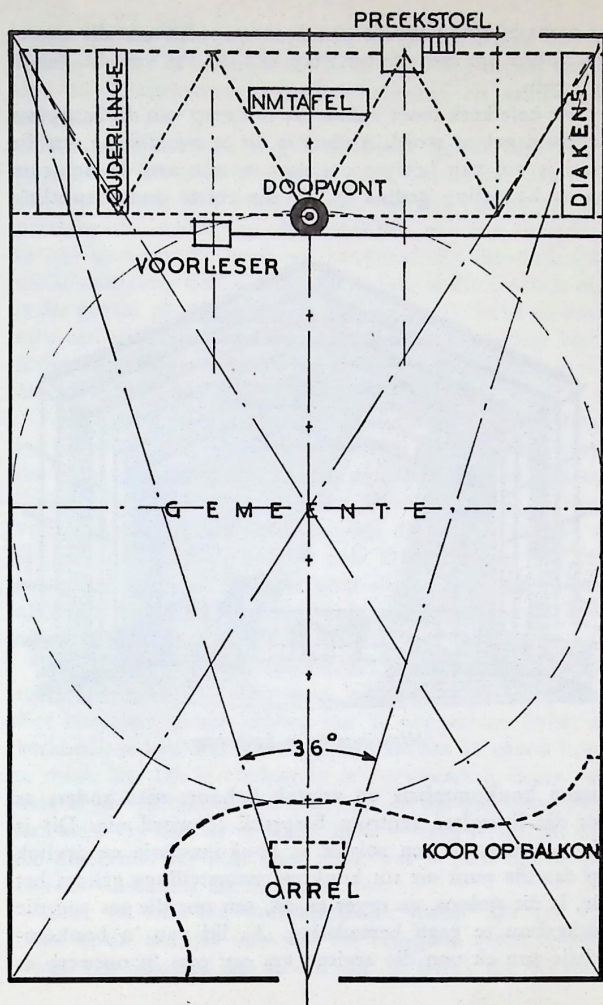
Hieruit volg natuurlik ook dat die doopvont sy vaste plek het. Dis nie 'n ding wat gemaklik weggeskuif kan word nie. Dis ook veel beter dat dit altyd sigbaar by iedere kerkdienst aanwesig is. Want die teken van die verbondstrou van God en die versoening deur die bloed van Christus het by elke godsdienst oefening sy sin en betekenis. Ons kan daar nooit genoeg aan herinner word dat die verbond en die versoening die ware grondslae van die Kerk is nie.

In die vorige hoofstuk het ons gepleit vir die opstelling van die preekstoel ter syde van die hoofas van die kerkgebou. In die hoofas self wil ons, soos uit die eerste helfte

van die onderhawige hoofstuk blyk, die nagmaalstafel plaas. As teenhanger van die preekstoel kan dan die doopvont dien. Ook uit hierdie oogpunt is dit dus wenslik dat die preekstoel nie te groot, en die doopvont nie te slank gemaak word nie.

Keer ons nou egter nie terug na die dooie simmetrie, waaroor ons in die vorige hoofstuk die staf gebreek het nie? Dit is geensins die geval nie. Preekstoel en doopvont het nie dieselfde afmetings nie. Die preekstoel is van hout, die doopvont van klip. Die preekstoel trek die blik na bo, die doopvont staan in sterk verband met die grond. Daarby kom, dat dit seker nie nodig of wenslik is om die afstand van die preekstoel tot die nagmaalstafel gelyk te maak aan die afstand van die nagmaalstafel tot die doopvont nie. As ons praat van teenhangers, veronderstel ons daarom nog nie dat die teenhangers aan mekaar gelyk is nie. Die vernaamste elemente in die liturgiese sentrum moet rus-punte vir die oog wees, maar die oog vra nie om gelyke afstande of afmetings nie.

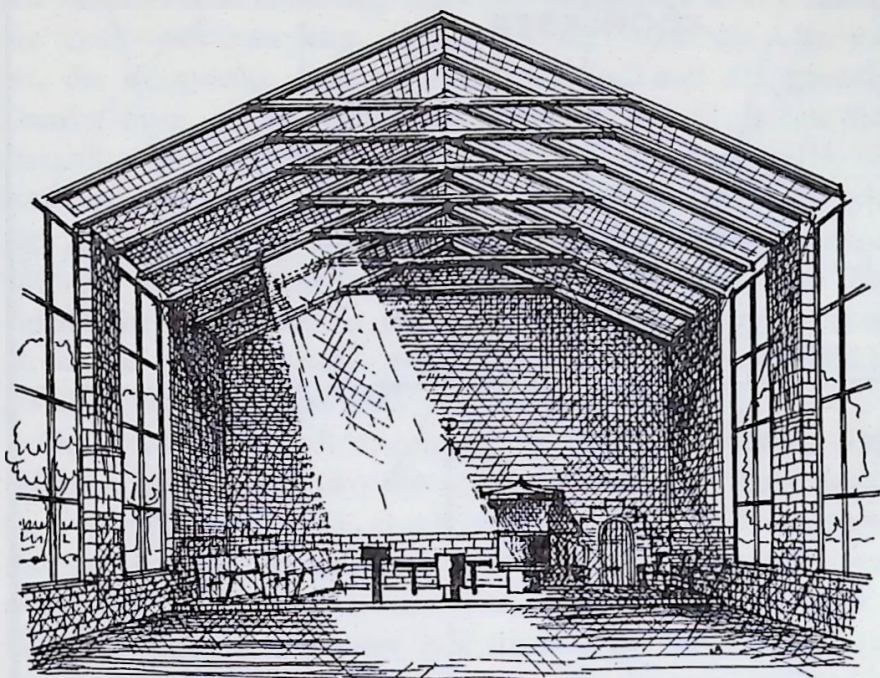
Op hierdie plek wil ons egter die argitekte besweer om voordat hulle begin aan die ontwerp van mure en dakke, eers 'n voorstelling te maak van die liturgiese sentrum met sy vernaamste kenmerke: preekstoel, nagmaalstafel en doopvont. Dit is die belangrikste deel van die hele werk. U behoort presies te weet, hoe dit sal lyk, voordat u ook maar een gedagte wy aan wat die mense gewoonlik die kerkgebou noem. Weet u, wat die onderlinge verhouding van afmetinge tussen die drie opgesomde elemente wees? Weet u hoe die lynespeel van die preekstoel sal harmoniëer met die van nagmaalstafel en doopvont? Weet u hoeveel grade die hoek bevat wat gevorm word deur 'n lyn uit die doopvont na die swaartepunt van die nagmaalstafel en vandaar na die preekstoel? Weet u op watter punt van die een been van die hoek die preekstoel sal kom, en op watter punt van die ander been die doopvont? Solank

Moontlike plasing van liturgiese onderdele

as mens hierdie vrae nie kan beantwoord nie, is dit onverantwoord om met die ontwerp van die res van die gebou te begin.

Die hele kerk moet vanuit die ontwerp van die liturgiese sentrum gebou word. Anders is dit 'n mislukking, en die land is vol van bewyse dat daar te min aan die sentrum en sy bedoeling gedink is. By die eerste onderhandeling

Misterieuse lig in kerkegebou

tussen boukommissie en argitek behoort niks anders as net die liturgiese sentrum bespreek te word nie. Dit is die voornaamste, en solank as boukommissie en argitek op daardie punt nie tot konkrete voorstellings gekom het nie, is dit sinloos, en erger as dit, om oor die res van die kerkgebou te gaan beraadslaag. As lid van 'n boukommissie sou ek van die argitek vra om eers 'n ontwerp te

maak van die liturgiese sentrum, en dit so dat ek ook as leek 'n duidelike indruk sou kan kry van hoe dit sal word: dus met plattegrond, perspektieftekening en aanduiding van kleure.

Een punt het ons nog onbespreek gelaat: die voorlesersbank. Dit is 'n belangrike punt, omdat die plaas van die voorleser in ons liturgie toon, dat ons vashou aan die presbiteriale stelsel, en die betekenis van die ouderling in ons gemeentlike lewe wil handhaaf. As die ouderling nie as ouderling deel het aan die leiding in die erediens nie, is die gevaar groot dat ons 'n domineeskerk word en daarmee een van die grondtrekke in die reformatoriese kerk-inrigting verloor. Daarom is ook die vorm en plasing van die voorlesersbank van groot gewig.

As dit goed is in 'n gemeente, dan neem die ouderlinge by afwisseling die diens van voorleser waar. Elkeen word op sy beurt geroep om tijdens die diens 'n deel van die liturgie vir sy rekening te neem. Daar is dus nie 'n vaste voorleser nie, en niemand kan dus die voorlesersbank as sy persoonlike plek beskou nie. Daaruit volg, dat die ouderling staan en dat daar geen sitplek behoort te wees nie; ook dat die voorlesersbank nie van agter of opsy afgesluit mag word nie.

Dit bly dus in al sy belangrikheid 'n eenvoudige meubelstuk. Dit moet van hout wees, en bestaan uit 'n opstand met lessenaar, groot genoeg om 'n oopgeslane Bybel en kerkboek te kan dra. Daar is geen rede om dit ekstra hoog te maak nie. Dit is voldoende as die ouderling-liturg van daar af die gemeente kan oversien, en die gemeente hom kan sien. Hy tree by sy werk op as verteenwoordiger van die gemeente. Hy hoef geen seën, wat 'n plek bo die gemeente onderstel, uit te spreek nie.

Waar sal ons die voorlesersbank plaas? Dit lyk die beste as dit aan die rand van die liturgiese sentrum gesit word, om daarmee aan te dui dat dit feitlik die oorgang

van die kerkvolk na die liturg aandui. Mens sou kan dink aan 'n plek voor en effens ter syde van die nagmaalstafel, aan die kant van die doopvont. Dis in ieder geval beter as 'n verbinding tussen preekstoel en voorlesersbank, waardeur die kontak tussen predikant en voorleser prakties onmoontlik word. As die liturgiese sentrum, soos in ou Europese kerkgeboue dikwels die geval is, deur 'n ornamentele hekwerk van die schip van die kerk afgeskei word, kan die voorlesersbank in daardie hek verwerk word, by voorkeur by een van die twee deurgange, waardeur die gemeentelêde vir doop, nagmaal en ander liturgiese handelinge die liturgiese sentrum betree. Dit sou 'n besondere lewendigheid van lyn kan oplewer as die voorlesersbank op daardie plek 'n paar voet vorentoe sou uitspring, waardeur die voorleser nog effens nader aan die gemeente gebring sou word, terwyl teweens die deurgang na die liturgiese sentrum daarmee 'n eie aksent sou kry. Dan sou die kerkvolk meteen weet deur welke deurgang hulle die sentrum moet betree; die ander deurgang word dan vanself as die uitgang terug na die skip van die kerk verstaan.

Hoewel ons eers in die volgende hoofstuk oor gangpaaie tussen die sitplekke in die kerkgebou sal praat, wil ons daar tog nou reeds op wys, hoe die plasing van die voorlesersbank soos deur ons voorgestel meteen een van die gangpaaie in sy ligging bepaal. Dis weer 'n voorbeeld hoe die inrigting van die hele kerkruiimte bepaal word deur die liturgiese sentrum. Nog 'n keer: laat argitekte en boukommissies hierop ag gee! Om met die apostel Paulus te praat: Dis vir my nie lastig om dieselfde dinge aan julle te skrywe nie, en dit gee julle sekerheid.

VII. Sitplekke

Sitplekke is nie 'n so vanselfsprekende ding in 'n kerkgebou as wat die meeste mense dink nie. In die Russiese en Oosterse kerke word hulle dikwels nie aangetref nie: die gemeente staan voor die aangesig van die Here en bly staan tot die einde van die diens toe. Aan daardie staan as innerlike oefening en dissipline word deur party teoloë selfs 'n sekere sielkundige en geestelike waarde toegeken.

Dit mag so wees, maar in ons kerkgebou verwag ons sitplekke. Die lengte van die preek in vroeër eeue het dit gebiedend noodsaaklik gemaak; sindsdien het die gewone kerkdienste korter geword, maar die behoefte aan sitplekke het gebly. Dit sal nie moontlik wees om daar op terug te kom nie. Die gemeente verwag dat al die kerkgangers 'n plek sal vind waar hulle sittend die diens kan bywoon.

Die eerste keuse wat ons moet maak is die keuse tussen stoele of banke. Die voordeel van stoele is dat hulle die beste aansluit by die algemene lyn van die kerkgebou. Daar sal uiteraard 'n sterk voorwaartse beweging in die rigting van die liturgiese sentrum wees; die lyne van die hele ruimte moet daarheen wys. Die banke bring in daardie geheel 'n steurende element in die vorm van dwarslyne. Aangesien egter stoele gemaklik 'n wanordelike indruk kan maak, en seker 'n korter lewensduur as banke het, sal ons tog oor die algemeen banke verkies, maar dan moet ons op middels sin om die dwarslyne nie te laat oorheers nie.

Daartoe is in die eerste plek 'n behoorlike indeling van die hele ruimte vir sitplekke nodig. Die belangrikste vraag is: Waar loop die gangpaaie? Maar al te dikwels sien mens dat daar 'n breë gangpad presies in die middel van die

KERKMEUBELS

Satim spesialiseer vir jare reeds in die vervaardiging van kerkmeubels van spesiale ontwerp en gehalte.

Satim hou tred met die eise van die moderne tyd en spits hom toe op gerieflike kerk- en saalbanke, asook Preekstoele, Doopstanders, Paneelwerk ens.

SATIM

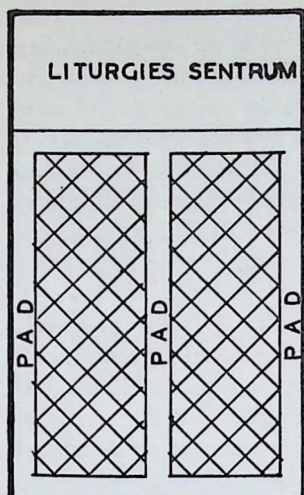
SOUTH AFRICAN TIMBER AND JOINERY WORKS (PTY) LTD

OPHIR-BOOYSENSWEG 14 BOOYSENS JOH.BURG
TELEFOON 33-5472 POSBUS 6680

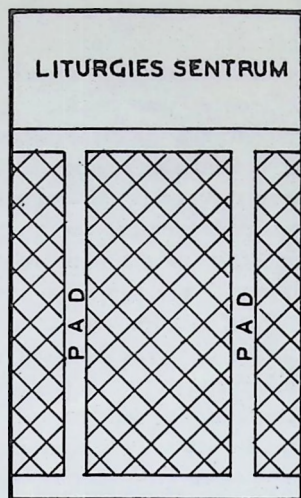
banke deur loop, terwyl die banke self tot aan die symure reik. Na die mening van die skrywer is dit op alle maniere verkeerd. Dit skep feitlik in die middel van die gemeente 'n leegte, wat miskien by huweliksinsêenings 'n mooi geleentheid vir die bruidstoet gee om die wêreldlike pragten toon te stel, waarteen die huweliksformulier 'n oomblik later tevergeefs sal waarsku, maar origens 'n sinlose en steurende element vorm. Dit wek die indruk dat dit moontlik is om na die nagmaalstafel te gaan sonder om neer te sit onder die prediking van die Woord.

Daarby kom dat in die besonder by die nagmaalsviering die aanwesigheid van een middepad partymaal 'n verkeersopstopping kan veroorsaak en sodoende afbreuk doen aan die plegtige orde van die geheel. Veel beter is dit om die dwarslyne van die banke tweemaal te deurbreek en so twee gangpaaie te vorm, waarvan die een wat uitkom by die voorlesersbank, soos uiteengeset in die vorige hoofstuk, die pad na die liturgiese sentrum vorm, en die ander die pad daar vandaan. Dieselfde rondgaande beweging kan dan ook by doop, huwelik en ander plegtighede gevolg word, waardeur 'n statige orde gehandhaaf kan word en die gang enigermate die karakter van 'n plegtige prosesie kry.

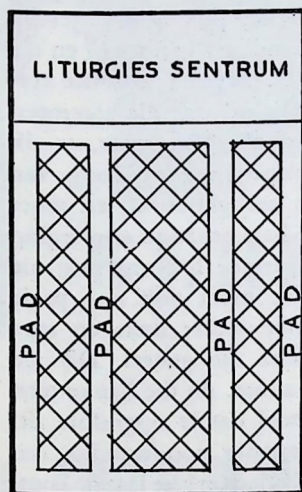
Die middelgedeelte van die banke sal oor die algemeen omtrent tweemaal so breed wees, of effens meer, as elk van die sygedeeltes. Die noukeurige bepaling hang van die hele ruimteverhouding in die kerkgebou af, en moet elke afsonderlike keer 'n saak van baie ernstige oorweging wees. Maar een ding is seker: daarmee het ons nog nie paaie genoeg aangebring nie. Daar moet ook nog paaie buitekant die geheel van die banke wees: links en regs van die sybanke, en agter en voor die geheel. Dis nie soseer paaie as wel noodsaaklike ruimte. As die banke teen die mure staan, kry mens die gevoel dat jy opgeslote sit. Die ruimte om die geheel is sielkundig noodwendig, om die suggestie van die ruimte van Gods Kerk te laat opkom,

VERKEERD

GOED

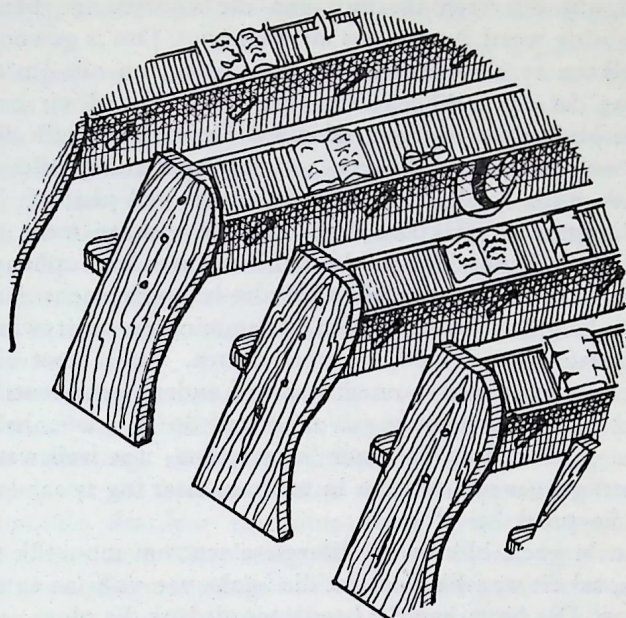

BETER

en om daarteen te waak dat 'n al te grote nugterheid in die skip van die kerk gaan oorheers. In die ou Europese kerkgeboue tref mens links en regs van die banke dikwels pilaargange aan, wat die ruimtewerking versterk en geleentheid bied tot 'n mengeling van lig en skemer wat aansluit by die misteriekarakter van ons godsdiens.

Die werking van die dwarslyne kan ook nog verminder word deur die tekening van die banke self. Die ontwerper

sal ongetwyfeld die bank aan die kant van die gangpad nie maar net laat ophou nie, maar dit ook gedeeltelik afsluit deur 'n syblad wat effens bo die ruglyn uitsteek. In lande met 'n killere klimaat word die banke dikwels geheel afgesluit met 'n sydeurtjie, wat die insittendes teen die gevreesde „trek” beskerm. Ongelukkig het die skarniere

Kerkbank met boekplank, boedpen ens.

van daardie deurtjies altyd die neiging om te gaan piep. In Afrika is ons veels te bly as daar 'n bietjie trek in die lug is, en ons sal dus maar geen sydeurtjies gaan aanbring nie.

Die lessenaar van die banke — 'n onontbeerlike saak — moet breed genoeg wees om daar 'n kerkboek van normale formaat op te kan neerlê. Dikwels ontbreek in ons kerke

die lessenaars, wat veral ongerieflik is as mens by 'n besondere diens by elke sitplek 'n afgerolde eksemplaar van die te volge liturgie wil neerlê. In ander gevalle het die bouwers die lessenaars juis so smal gemaak, dat die kerkboek, as dit in sy normale stand lê, die kerkganger voor my in sy rug sal stoot. Die plek vir die opbêre van die kerkboek, wat teenswoordig, vermoedelik onder Engelse invloed, dikwels teen die rug van die voorstaande bank aangebring word, het vir ons maar min nut. Ons is gewoon om elkeen sy eie kerkboek saam te bring, en nie om te verwag dat die kerkboeke van weë die Kerkraad vir ons in die kerkgebou neergelê sal word nie. Ons gebruik die kerkboek ook buite die kerk, in die huis en by allerlei byeenkomste. In die plek daarvan sou ek wil pleit vir 'n doodnugtere en praktiese saak: 'n haak waaraan mens sy hoed, haar handsakkie of 'n sambreel aan kan ophang.

Die banke moet 'n redelike breedte hê, sodat mens daar 'n uur lang kan sit sonder om verlamming en verstywing in bepaalde spierbundels te voel optree. Veral moet die maker daarteen waak om die een of andere ornamentale riggel in die rugleuning aan te bring. So 'n oneffenheid in jou rug word op die duur 'n marteling, wat weliswaar die kerkganger sal belet om in te slaap, maar tog sy aandag van die preek sal afhou.

Om 'n goeie blik op die liturgiese sentrum moontlik te maak, sal dit wenslik wees dat die banke van voor na agter oploop. Die beste kan dit bereik word deur die vloer self enigermate afdraand te maak. Die middel moet egter spaarsamelik gebruik word, om te voorkom dat ons kerkgebou na 'n bioskoop of skouburgsaal sou gaan lyk. Om dieselfde rede is dit ook nie gerade om van die banke 'n ry klapstoele te maak nie. Die geklepper van die sittings en die eksperimente van die jonger lede van die gemeente met 'n leë sitplek langs of voor hulle werk steurend op die diens.

'n Afdraende vloer is natuurlik beter as hier en daar 'n trappie. Ons moet nie vergeet dat die gangpaaië bedoel is vir die plegtige gang na die liturgiese sentrum nie. Trappies sal ongetwyfeld mense laat struikel. 'n Ander ding is dit, dat die toegang tot die liturgiese sentrum self, soos ons gesien het, deur 'n paar treetjies bereik word: op daardie punt weet 'n mens, dat hy 'n hoëre deel van die kerk bestyg, en sal hy dus daaraan die nodige aandag gee.

In baie van ons nuwere kerkgeboue soek mens tevergeefs na die banke vir die Kerkraad. By nadere ondersoek blyk dan dat die voorste paar banke 'n bordjie dra met die opskrif „ouderlinge” of wel „diakens”. Die opsieners van die gemeente sit dan met hul rugge na die gemeente toe. Dit is natuurlik heeltemal verkeerd. Dis 'n miskienning van die betekenis, wat die amp van ouderling of diaken in ons gemeentes besit. Dit maak opnuut die kerkgebou tot 'n domineesdomein, wat regstreeks in stryd met ons kerkorde is.

Die kerkgebou van 'n gemeente wat deur 'n Kerkraad bestuur word, behoort duidelik afgebakende sitplekke vir die ouderlinge en diakens te hê. Dit moet so aangebring word, dat die besondere plek van die ampsdraers in die gemeente daardeur tot uitdrukking gebring word. By voorkeur moet die plasing daarvan so wees, dat vandaar uit sowel die verrigtings in die liturgiese sentrum oorsien kan word, as ook die hele gemeente, soos dit in die skip van die kerk vergader is. Tewens moet daar aan gedink word, dat hierdie banke nie te na aan die preekstoel aangebring mag word nie. Anders sou die lede van die Kerkraad, behalwe al die ander laste wat hulle alreeds moet dra, ook nog pyn in die nek moet verduur.

In verband met die plasing van die voorlesersbank soos deur ons in die voorafgaande hoofstuk bepleit, sal dit die beste wees as die ouderlingebank, waarheen die voorleser

na die verrigting van sy taak terugkeer, aan die doopvontkant van die liturgiese sentrum opgestel sal word. Die diakens kry dan hul sitplekke aan die teenoorgestelde syde. Ook in hierdie geval hoef mens nie na 'n strakke simmetrie te strewen nie. Dis denkbaar, in verband met die plasing van die preekstoel tersyde van die hoofas van die kerkgebou, dat dit beter sal uitkom as die banke vir die diakens digter by die sitplekke van die gemeente is as die gestoele vir die ouderlinge.

Die formulier vir die bevestiging van Kerkraadslede waarsku daarteen, dat niemand hom eiemagtig in die amp mag indring nie. Die diens van ouderling of diaken is geen saak van eie ambisie nie. Dit kan tot uitdrukking gebring word deur die banke van die Kerkraad, anders as die van die gewone gemeentelede, van 'n deurtjie te voorsien. Daardeur kry hulle 'n afgeslote karakter in ooreenstemming met die beslote karakter van die Kerkraad. Voorts moet die lessenaars van die ouderlinge groot genoeg wees om ruimte te bied nie maar net vir die kerkboek, maar ook vir die normale formaat van Bybels: een van die pligte van die ouderlinge is om toe te sien, dat die leer wat gepredik word in ooreenstemming is met die Heilige Skrif.

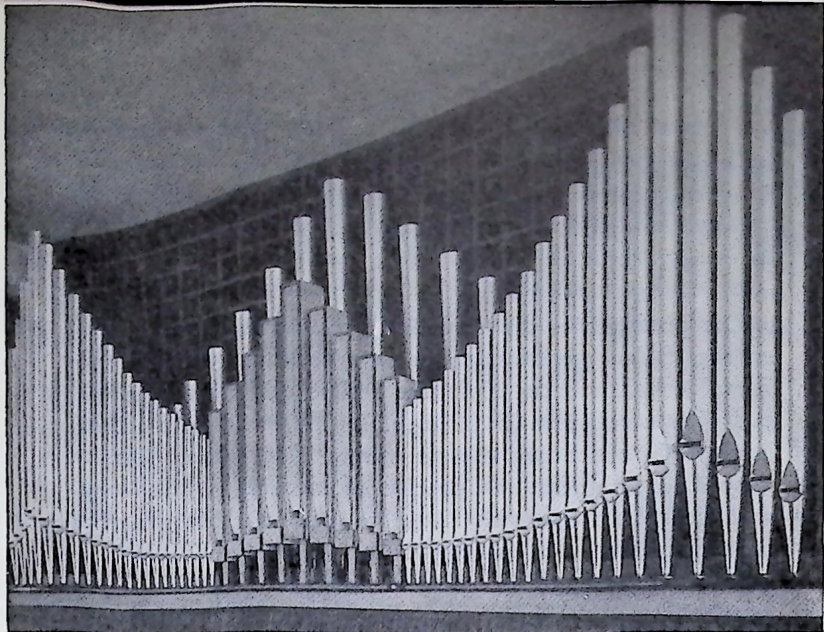
Die besondere en blywende karakter van die amp van ouderlinge en diakens kan miskien nog verder tot uitdrukking gebring word deur die banke nie vry in die verhoogde ruimte van die liturgiese sentrum op te stel nie, maar hulle, of altans die agterste en hoogste, teen die muur aan te bring en daarin te veranker. Die aanbring van 'n luifel, in Europa geen ongewone verskynsel nie, is om klimaatsredes in Afrika minder aanbevelenswaardig. Onder die luifel word die lug ekstra warm, en 'n slapende ouderling kan moeilik as 'n wagter op Sions mure geld.

VIII. Die orrel

Die plasing van die orrel is 'n saak van groot gewig, en tog is daar geen onderdeel van kerkbou waar die gedagtelosheid sterker blyk nie. In die groot meerderheid van die nuwe kerke is die orrel bo die preekstoel aangebring. Die opset van die ontwerper is blykbaar, dat hy deur die kombinasie van preekstoel en orrel 'n hele wand van die ruimte kan vul. Maar die besware wat daarteen ingebring kan word is talryk.

In die eerste plek lei so 'n kombinasie daartoe om die preekstoel onbehoorlik grote afmetings te gee. Dit word 'n platvorm of 'n troon, wat dan nog verder in die breedte gerek word deur 'n paar stasietrappe, waarvan in ieder geval een oorbodig is, en wat altwee veel te wyds is vir die prediker, wat dit moet bestyg. Dit is tog nie meer as, volgens die klassieke woord van Calvyn, „'n mannetjie, uit die stof verrese" nie!

Vervolgens is daar 'n liturgiese beswaar teen die plasing van die orrel bo die preekstoel. In ons gewone preekdienste dra die erediens die karakter van 'n gesprek. In hoofstuk IV het ons daar uitvoeriger oor gehandel. God spreek: deur die voorlesing van die Wet, deur die Heilige Skrif, deur die prediking; die gemeente antwoord daarop deur die geloofsbelydens, die gebed en die sang. By die laaste speel die orrel 'n belangrike rol. Dit dien die sang van die gemeente deur inleiding, begeleiding en uitleiding. Dit help mee om die gevoelens wat die Woord van God by die gemeente wakker roep, te vertolk. Die orrel en die orrelis behoort dus baie nadruklik aan die gemeente-kant van die kerkruimte, en dus nie bo die preekstoel nie.

NUWE ORREL, N.H. OF G. KERK BRAAMFONTEIN, JOHANNESBURG

Dit is ware kuns . . .

. . . dit is 'n WALCKER, die orrel van die miljoene. In alle dele van die wêreld word elke Sondag miljoene gestig en gesterk deur te luister na die heerlike klanke van 'n egte WALCKER kerkorrel, kunstig en artistiek saamgestel as 'n ware klassieke orrel vir die begeleiding van ons kerkgesang. Meer as 3000 kerkorrels is reeds vervaardig en 150 WALCKER orrels word gebruik deur ons Afrikaanse kerke.

. . . U kan geen beter kerkorrel verkry omdat die materiale wat gebruik word in die bou van WALCKER orrels en die vakmanskap daarvan die allerbeste is. Oortuig uself, sien en bespeel 'n WALCKER kerkorrel nou vervaardig in ons eie fabriek in Pretoria. Besoek ons fabriek en sien hoe WALCKER orrels vervaardig word en let op die afwerking van elke onderdeel — vergelyk dan met enige ander orrel wat U kan verkry. As u werklik die beste en die hoogste kwaliteit verlang sal u keuse altyd 'n WALCKER kerkorrel wees, skriftelik gewaarborg vir 25 jaar.

SUID-AFRIKAANSE ORRELBOUERS (EDMS) BPK
POSBUS 1289 TELEFOONS 2-3636 TELEGRAMME: „DIAPASON”
HOOFKANTOOR EN FABRIEK: STRUBENSTRAAT 395 PRETORIA
FILIALE TE PORT ELIZABETH EN DURBAN

„Suid-Afrika se eerste en enigste kerkorrelfabriek”

As die orrel bo die preekstoel aangebring word, lyk dit asof dit die bedoeling is om die musiek te laat preek. Maar musiek kan nie preek nie. Dit is vertolking van gevoelens, terwyl die prediking uit woorde bestaan. Die Evangelie kan nie sonder woorde gebring word nie, maar daar kan wel sonder woorde op die Evangelie gereageer word. Die eerbied en dankbaarheid, die vrees en die vreugde, kan deur musiekklanke vertolk word. Dit gaan in die musiek dus nie om die verkondiging van Gods heilgeheime nie, maar om ons reaksie daarop. Daarom moet die orrel aan die kant van die gemeente aangebring word, teenoor of skuins teenoor die preekstoel.

In die tweede plek belemmer die plasing van die orrel bo die preekstoel die kontak tussen die predikant en die orrelis tydens die diens, altans wanneer die speeltafel op die orrelgalery aangebring is, wat die meeste orreliste verkies. As die orrelis êrens bo die preekstoel sit, is dit onmoontlik dat hy die predikant sien. En tog is dit wenslik. Dikwels moet 'n predikant tydens die diens aan die orrelis 'n wenk gee: 'n aanduiding dat hy met sy spel kan begin of dit moet afsluit. Daarom vind mens in kerke waar die orrel bo die preekstoel aangebring is, dikwels 'n sisteem van elektriese lampies om die kontak tussen predikant en orrelis te onderhou. Maar afgesien daarvan dat hierdie soort sisteme die hebbelikheid het om juis wanneer mens hulle nodig het jou in die steek te laat, kan hulle onmoontlik van nut wees as die predikant die kansel verlaat het vir handeling tydens die bediening van die sakramente, aan die slot van huweliksinsêeninge en dergelyke meer.

Dit is tog eintlik te dwaas as predikant en orrelis, wat saam die vernaamste werk in die erediens verrig, dit moet doen sonder om gedurig kontak met mekaar te kan hê. Vir 'n goeie samewerking is dit nodig dat die orrelis die predikant nie maar net kan hoor nie, maar ook sien. Hy

moet die gelaatsuitdrukking en oogopslag, die handgebaar en hoofopheffing van die liturg kan waarneem.

'n Derde beswaar teen die plasing van die orrel bo die preekstoel is die dreuning van die swaar registers in die ore van die arm man op die preekstoel. Die geluid sak soos 'n wolk rondom hom neer, tril in sy ore, besorg hom wellig hoofpyn. Terwille van die Evangelie moet hy dit dan maar verdra, maar dit kom sy Evangelieprediking nie ten goede nie. Ook sal hy moeilikheid ondervind, as hy met die sang van die gemeente wil instem, en dit behoort die prediker te doen. Hy is nie alleen prediker, hy is ook gemeentelid. Dit is vir sy sielelewe wenslik, dat hy hom in die sang met die gemeente verenig. Die eensaamheid op die kansel kan anders gevaarlik word.

'n Vierde, laaste en nie minste beswaar: die glimmende pype van die orrelfront bo die kansel belet 'n mens om die prediker goed te sien. Sonnestrale val op die pype; in die aanddiens glans die kunslig daar oor heen. Dit verduister die aanblik van die predikant op die kansel. Partymaal wek die werking van die lig ook nog die illusie dat die pype beweeg, wat besonder steurend vir die aandag is. En onwillekeurig — ons ken ons menslike swakhede — gaan mens tydens die preek die pype tel en oortel.

Dit is wel duidelik dat die besware teen die kombinasie van orrel en preekstoel oorweldigend is. Ons moet daarmee breek. Geen Kerkraad of boukommissie wat sy taak besef sal in die toekoms 'n ontwerp mag aanvaar, waarin die orrel bo die preekstoel aangebring is. Op hierdie punt sal ons baie sterk moet staan. Teenoor die besware wat ons ingebring het val die argument van die argitek, dat hierdie kombinasie so'n mooie wandvulling oplewer, weg. Die skoonheid — of wat mense daar voor hou — mag nie in stryd kom met die wese van die erediens, nòg met die doelmatigheid van die kerkinrigting nie.

Die regte plek is, soos ons reeds aangedui het, agter die

sitplekke van die gemeente. Daarby wil ons nie al te strakke voorskrifte ontwerp nie: as dit skuins agter is, sal ons daar geen besware teen maak nie. Teen 'n plasing ter syde van die gemeente sou ons bedenkings inbring. Die werking van die geluid van een kant af sal die sang nie ten goede kom nie. Ons vra dus van ons argitekte dat hulle hul bes sal doen om die orrel so ver as moontlik agter in die kerk op te stel. En dan natuurlik, alweer ter wille van die werking van die geluid, enigsins — maar nie te veel! — in die hoogte.

Die laaste kan bereik word deur die aanbring van 'n orrelgalery. Ons sal nog in 'n volgende hoofstuk sien dat daar baie besware is teen galerye in die kerkgebou. Party van hulle is ook van toepassing op die orrelgalery. Tog wil ons die moontlikheid daarvan nie geheel uitsluit nie. As die orrelgalery klein gehou word, en bv. bo die ingang van die kerkruimte aangebring word, sodat daar geen sitplekke onder die orrel hoef te wees nie, val die meeste besware weg. Ons kry dan iets wat met die middeleeuse oksaal vergelyk kan word: 'n verhoog op pilare waar die koor op plaas geneem het. Die geluid van 'n orrel op 'n oop galery klink altyd beter as die van een wat slegs deur 'n gat in die wand in verband met die kerkruimte staan.

In gemeentes waar van die diens van 'n koor gebruik gemaak word, sal mens 'n groter galery nodig het, of wel 'n tweede. Teen die laaste sal die feit dat baie dikwels orrelis en koordirigent dieselfde persoon is, as beswaar ingebring kan word. By elektriese oorbrengring is dit natuurlik moontlik dat die speeltafel op die koorgalery aangebring word. Ons hou egter nie van hierdie soort tegniese kunsstukkies nie.

Die gemeente wat geen koor in sy dienste toelaat nie, moet nie dink dat hulle vry is van die oorweging van hierdie moeilikheid nie. Want ook al vind tydens die godsdiens oefening geen koorsang plaas nie, dit neem nie weg dat dit tog wenslik is dat die kerkgebou die geleentheid

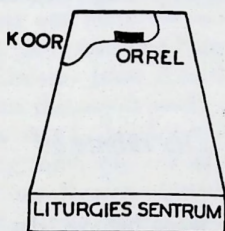
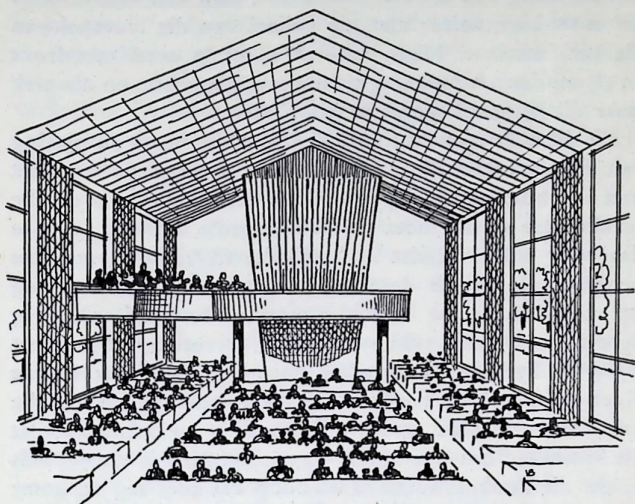
bied om, buite die verband van die godsdiensoefening om, gewyde musiekuitvoerings aan die gemeente te skenk. Ook kom dit dikwels voor dat tydens 'n huweliksinseëning die bruidspaar toegesing word. Dis waar dat dit maar al te dikwels 'n bron van ergernis is vir wie liturgies en musikaal besef besit, maar die gewoonte bestaan nou eenmaal, en geen verstandige Kerkraad sal oor so'n saak met die familie en vriende van die gelukkige paar moeilikhede soek nie.

Die beste oplossing sal dus wel wees om die orrelgalery breër te maak as wat vir orrel en speeltafel self nodig sou wees. Die diepte sal vermoedelik vir die orrel self groter moet wees as vir die koor. Ons kry dus as grondvlak 'n samegestelde figuur: 'n reghoek vir die koor wat aansluit by 'n vierkant vir die orrel. Daar is geen beswaar teen nie, en mens hoef nie ter wille van die simmetrie ook aan die ander kant 'n reghoek toe te voeg nie. Laat daar gerus 'n paar onreelmatigheide in die opbou wees: simmetrie is nie dieselfde as harmonie nie.

'n Moeilike saak in ons tyd is die orrelfront. Die pragtige barokkaste van vroeër eeue vorm in die Europese kerkgeboue dikwels die lewendigste onderdeel van die hele ruimte; maar hulle pas nie meer in ons samelewing nie. Die krulle en lofwerk, die koning Dawid met sy harp, die aartsengele met hul basuine, al die prag en praal wat die stadsbesture in die agtiende eeu aan die orrelfront ten koste gelê het, vorm 'n bevreemdende element in die kerke, waar al ander beelde as verleiding tot afgodery geweer is. Miskien is dit aan die orrel getolereer, omdat tydens die diens die gemeente daar met sy rug na toe sit, en alleen die predikant dit kan sien: hy word veronderstel om teen Dawid en die engele bestand te wees.

Een element uit dit alles het ons nog wel bewaar: die orrelfront wat uit pype opgebou is. Die gemeente dink gewoonlik dat die geluid ook werklik uit daardie vergulde of versilwerde stawe kom. Teenswoordig is hulle almal,

of die groot meerderheid daarvan, stom. So word die orrelfront feitlik 'n vorm van bedrog, wat in die kerkgebou wel allermins op sy plek is. Daarom is dit gewens, ander

Plek van orrel en koorgalery

oplossings te soek. In enkele gevalle het die drang na eerlikheid van ons tyd daartoe gelei om die orrelfront uit werklik sprekende pype op te bou; die resultaat is helaas

dan dikwels ietwat rommelig. In ander gevalle word voor die orrel 'n traliewerk van hout aangebring. As dit nie te dig is nie, hoef dit akoesties geen beswaar te wees nie. Die tekening van die traliewerk is 'n saak van veel oorleg: dit moet harmonieer met die geheel van die lynespeel van die kerkinterieur. Mens behoort nooit 'n orrel met front en al, sonder om rekening te hou met die gebou en die plek waar dit opgestel word, te koop nie.

Uit dit alles is dit wel duidelik, dat die vorm en plasing van die orrel deur die argitek in samewerking nie maar net met die boukommissie, maar ook met die orrelis en die orrelbouers bepaal moet word. In hierdie verband sou ons daarvoor wil pleit, dat as 'n Kerkraad 'n boukommissie benoem, die orrelis daar uit hoofde van sy amp sitting op moet hê. As die betrokke musikus homself onbevoeg ag om oor hierdie sake voorligting te verstrek, dan moet hy sy lig by 'n hoëre instansie, soos bv. in die Hervormde Kerk die Raad vir Kerkmusiek, gaan opsteek, en aan die hand daarvan gaan studeer. Die saak is so belangrik, dat dit inderdaad ernstige studie regverdig. Nou is dit dikwels so dat die boukommissie maar hoop dat alles reg sal kom; maar die Voorsienigheid begunstig selde die traagheid en die onnadenkendheid.

IX. Die ruimte bo

Herhaaldelik het ons reeds betoog, dat die kerkgebou ruim moet wees. Dit is nie dieselfde as groot nie. Dis meer 'n kwesie van verhoudings as van afmetings. 'n Beeldhouwerk van ses voet hoogte kan monumentaler wees as een van sestien voet. Iedere beeldhouer weet dit, en dieselfde geld ook in die boukuns. 'n Gebou hoef uitwendig geen gevaarte

te wees om inwendig die indruk van ruimte te skep nie.

Die ruimte moet nie maar net rondom die kerkganger wees nie, dit moet ook bo hom hang. Die gedagtes moet hulle vry na bo kan verhef. Die Evangelie is van bo en bewaar ook by sy ingang in die aardse dal sy kontak met die hoogte van die hemel. 'n Kerkgebou is geen kamer of saal nie. 'n Lae plafon werk remmend op die sielsverheffing. Dit kom veral tot bewussyn as die gemeente sing.

Dit het die skrywer wel gebeur dat hy met Kersfees in Nederland die feessang van Tollens wou opgee:

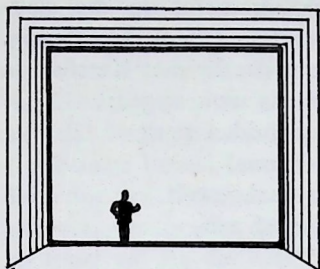
„Heft aan, heft aan den luiden zang,
Laat al wat leeft dien horen!
Laat dreunen door dit kerkgewelf,
Laat klinken in den hemel zelf,
Dat Jezus is geboren!”

Maar as hy dan gedink het aan die lae kerksaaltjie waar hy die Kersdiens moes lei, het die lus vir hom vergaan: daar was geen kerkgewelf nie!

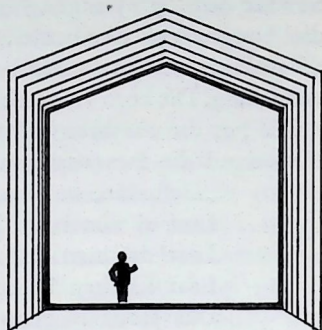
'n Kerkgewelf is 'n heerlike ding. Dit kom regstreeks voort uit die behoefte van die godsdienstige gemoed om hom opwaarts te verhef. Dit hang saam met die *sursum corda*, „die harte omhoog” van die nagmaalsformulier: „...laat ons met ons harte nie aan die uiterlike brood en wyn bly hang nie, maar ons harte opwaarts in die hemel verhef, waar Christus Jesus is, ons Voorspraak...” Of, in die woorde van die sewentiende eeuse mistikus van ons Kerk, Jodocus van Lodenstein (Ges. 43):

„Hoog, omhoog, die hart na bowe,
waar ons Heer en Heiland is!
Waarlik lewe, liefhê, lowe
kan ons slegs waar Jesus is.
Wat ons hoor of sien op aard'
is ons kosbaar hart nie waard;
wil ons lewe, liefhê, lowe —
hoog, omhoog, die hart na bowe!”

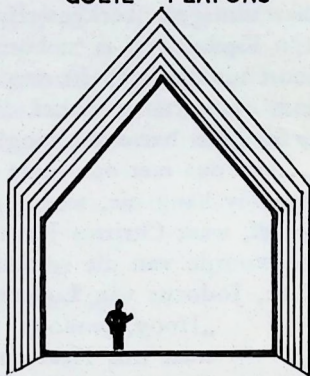
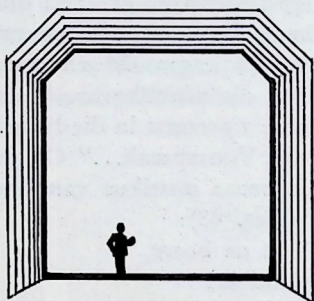
Hierdie drif van die gees na bo, hierdie sielsverheffing.
word belemmer deur 'n lae, vlakke plafon. Dit het 'n
neerdrukkende werking, wat dan nog dikwels versterk

**BO EN ONDER
VERKEERDE PLAFONS**

**BO EN ONDER
GOEIE PLAFONS**

Kerkplafons

word deur die vlossige soort materiaal en die doffe kleur.
Die plafonbekleding maak die indruk dat dit van bo af
neerhang. Dit laat die gedagtes nie opstyg nie, maar druk

hulle terug. Mens kry die gevoel dat jy in 'n kartondoos opgesluit sit.

Waarom dit alles? Vir die akoestiek is dit nie nodig nie. Soos ons al meer gesê het bou ons teenwoordig ons kerke nie meer vir duisende toehoorders nie. Liewer drie kerke met vierhonderd sitplekke as een met twaalfhonderd. 'n Grote gevaarte van 'n kerkgebou is 'n remming op die ontwikkeling van die gemeente: staan afstigting in die pad. Ook sonder 'n plafon is dit heeltemal moontlik om jou in 'n kerk met vierhonderd sitplekke verstaanbaar te maak.

Die geseënde Afrikaanse klimaat maak dit ook onnodig om aan verwarming van die kerkgebou te dink. Ons hoef nie bang te wees dat in ons kerke te lae temperature sal heers nie. Of is ons boumeesters bevrees dat dit te warm sal word? 'n Hoë gewelf met goed aangebragte vensters en ventilasiegate sal heeltemal aan die behoefte van koelte tegemoet kom.

Ek vrees dat die plafon dikwels aangebring word om onooglike dakkonstruksies aan die blik van die gemeente te onttrek. As dit nodig is kan dit ook deur bekleding van 'n gewelf bereik word. Maar 'n goeie dakkonstruksie kan juis bydra tot die indruk van die geheel. Ons kan ons beroep op die oop houtkonstruksies wat mens hier en daar nog uit die laat Middeleeue aantref. Hulle is boeiend en bewerk 'n soort van skemerduister wat die indruk van misterieusheid versterk en iets van die oneindigheid in die kerkgebou bring.

By die Indonesiese volke is die bewussyn nog lewendig dat die huis die kosmos voorstel. In baie meer kulture heers die voorstelling, dat altans die heiligdom 'n afbeelding van die heelal is. Die dak van die heiligdom verteenwoordig dan die hemel, en die hemel is nie vlak nie, maar 'n gewelf. So behoort dan ook ons heiligdom nie vlak afgedak te word nie.

Daarby is nog nie gesê dat ons 'n voorkeur vir 'n bepaalde

soort van gewelf het nie. Hoewel die hemel 'n bolvormige indruk maak, kan ons ons heel ander vorme as die sirkel vir die deursnee van die gewelf indenk. Die tongewelf is nie die enigste moontlikheid nie. Die werking van lig en skemer is veel sprekender by 'n gotiese gewelf, veral as dit van mekaar kruisende ribbe voorsien is. Maar dit sou onsinnig wees om 'n gebou in hedendaagse styl van 'n Gotiese dak te voorsien. Herhaaldelik is in kerke hier en elders al geslaagde proefnemings met paraboliese vorme geneem. Maar daar is ook niks teen om 'n afdekking in die vorm van 'n veelhoek te maak nie. Die blik gly langs die gebroke vlakke na bo.

Die indruk van die afdekking hang ten nouste saam met die verligting van die kerkgebou. Oordag is dit saak van die vensters, waaroor ons nog later sal handel. In die aand verlang ons kunslig, en die onderwerp kan die beste in verband met die ruimte bo die sitplekke behandel word.

Indirekte verligting is teenwoordig die vrywel algemeen aanvaarde oplossing. Dit het die voordeel, dat die lig algemeen in die ruimte versprei word. Maar dis die vraag of hierdie gelykmatigheid, wat seker in huise sy voordele bied, ook vir die kerkruimte geskik is. Die sagte gelykmatigheid het seker sy bekoring, maar bring dit nie 'n te huislike element in ons kerkgebou nie? Herhaaldelik het ons reeds oor die belang van skemer en skaduwerking gepraat. Ons wil in die bedehuis graag 'n element van misterie bewaar. Dit moet nie al te nugter of al te gemeedelik word nie.

Daarby kom nog, dat as die lig in hoofsaak teen die soldering gewerp en weerkaats word, die soldering vir ons indruk naderby kom. Dit word so helder belig, dat dit nie meer hoog lyk nie. Dit word te duidelik vir die oog. Ons soek juis daarbo 'n sekere onbestemdheid. Terwille van die ruimte daarbo sal ons dus vra dat, as daar indirekte

verligting aangebring word, dit liewer teen die mure aangewerp moet word. As van 'n gebroke afdekking gebruik gemaak word, dan teen die mure en teen die eerste paneel van die soldering.

In die ouere kerke tref mens nog dikwels ligkrone aan. Dit kan pragtige voorbeelde van edelsmeedkuns wees. 'n Minnaar van die nobele handwerkkuns kan daaraan sy hart ophaal. Dit is werkstukke wat die kunstenaar sowel as die opdraggewer eer. Sou dit moontlik wees om in ons dae nog vakkui te vind wat die gewyde aandag en geduld besit om werklike kerkkrone te vervaardig? Die kroon wat van bo af neerhang verminder die indruk van 'n hoë ruimte nie, maar aksentueer dit eerder. Natuurlik is indirekte verligting veel goedkoper om aan te skaf, maar die ligkrone in ou kerke is daar gewoonlik ook nie terstond by die bou in aangebring nie; dikwels verraaï 'n wapenskild of monogram nog die naam van die skenker, wat dit by geleentheid van 'n huwelik of gedenkdag aan die kerk aangebied het. Ek kan my voorstel dat op een van die familiedae, wat teenwoordig so onder die Afrikaners in trek is, tot so'n skenking oorgegaan sou word.

En wat is ons mening oor die nuutste snuffie, die buise met fluoresserende lig? Dit kan in een woord uitgedruk word: Afgryslik. En dit sowel om die vorm van die apparaat as om die kleurloosheid van die lig self. Die buise is lelik en die lig kil. Vir kantore is hulle volgens die algemene opinie voortreflik, maar die kerk is geen kantoor nie.

Wil die boukommissie al wat ons oor die ruimtewerking bespreek het, met een slag ongedaan maak? Wil hulle die hele kerk grondig bederf? Die antwoord is eenvoudig: dan besluit hulle tot die bou van 'n galery.

Waar kom daardie wanproduk vandaan? Die ouere kerke ken dit nie: nooit sal mens in 'n gotiese bouwerk so iets aantref nie. Die kerkbouers van die sewentiende eeu het

nooit aan so iets gedink nie. As die skrywer hom nie baie vergis nie, doen die galery eers in die negentiende eeu sy intree. En daar is min plekke op die wêreld waar hierdie insluipsel homself so breed gemaak het as in Suid-Afrika.

Mens sou kan dink dat die galery gegroei het uit die opstellingsplek van die orrel. Ons spreek immers nog van 'n orrelgalery. Maar dis meer waarskynlik dat dit onder invloed van die skouburg ontstaan is. Die kuns van die skouburgbouer is onder meer om soveel moontlik mense in 'n so klein as moontlike ruimte saam te pers, sodat ook die minste fluistering van die toneelspelers gehoor kan word. Maar 'n kerk is geen skouburg nie. Toe in die negentiende eeu die Kerk as 'n genootskap beskou is, die gemeente deur die predikant as „waarde toehoorders” toegesprek is, en die diens van die sakramente as 'n sonderlinge aangesig van die preek opgevat is, toe kon die kerkgebou die allures van 'n skouburg of gehoorzaal aanneem. Maar daardie tyd is gelukkig voorby.

Dis waar dat ten gunste van 'n galery een argument ter tafel gebring kan word. Veral op die platteland is die opkoms van die gemeente by nagmaal seker dubbel so so groot as by die gewone Sondagse dienste. As nou die kerk so gebou word, dat dit voldoende ruimte bied aan die kerkgangers by die nagmaalsviering, dan sal op die ander Sondag die helfte van die sitplekke onbeset bly, en die kerkgebou 'n leë indruk maak. Dit is verdrietic vir die voorganger, en ontmoedigend vir die troue kerkbesoeker. Die galery, wat by die gewone dienste onbeset bly, bied hier 'n oplossing.

Dit is inderdaad 'n geldige argument. Maar kan dit opweeg teen al die besware wat teen die galery ingebring kan word? Teen die bederf van die ruimtewerking, teen die psigiese en fisiese benoudheid wat dit veroorsaak? Teen die onkerklike oorsprong?

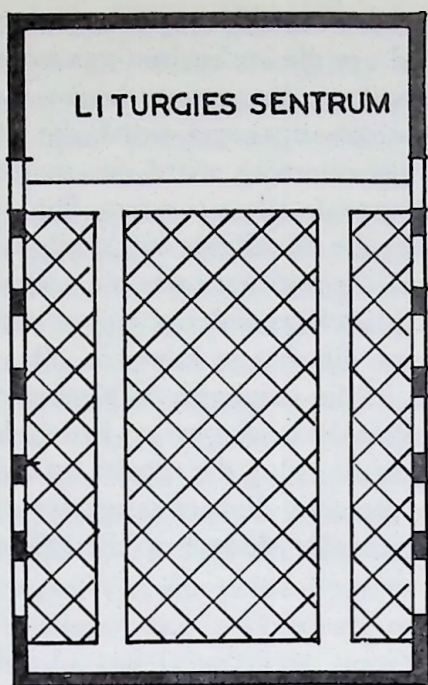
Die moeilikheid veroorsaak deur die verskil in opkoms

by nagmaal en ander dienste kan ook anders opgelos word. Die gemeente kan geleer word om die kerkgebou van voor af te vul, in plaas van by voorkeur die agterste banke die eerste te beset. Die reël kan ook aangeneem word, dat by gewone dienste die kerkgangers verwag word om in die middevak, tussen die twee gangpaaie, plaas te neem. Dit sal wel 'n bietjie moeite kos, want die voorliefde vir 'n sitplek agterin of opsy is diepgewortel. Ons sal hier maar nie ondersoek of dit voortkom uit Christelike nederigheid of wel uit 'n sekere skuheid om voor die dag te kom nie. Maar as 'n bietjie opvoedingswerk in die gemeente 'n Kerkraad kan ontslaan van die noodsaaklikheid om sy bedehuis met 'n galery te ontsier, dan is dit volop die moeite waard. En dan hoef daar ook nie meer 'n diaken aangewys te word om tydens die preek onder die kinders op die galery die orde te handhaaf nie!

X. Die vensters

Die belangrikste fout wat in verband met die vensters begaan kan word, is om hulle bo of langs die preekstoel aan te bring. Die lig wat daardeur val maak dit vir die kerkganger ontmoontlik om die gelaatsuitdrukking van die prediker goed te onderskei, en die meeste mense het die visuele indrukke nodig om behoorlik te kan luister. Dis daarom des te bevreemdender dat hierdie fout toch nog wel hier en daar voorkom. Gelukkig is die gevalle egter nogal seldsaam.

Die predikant sal, as boukommissie en argitek dit die moeite waard vind om ook hom in hulle oorleg te betrek, seker as eis stel dat daar ook nie agter die kerkgangers se sitplekke vensters aangebring word nie. Miskien dink die

Vensterplasing

boukommissie dat so'n ligbron van agter vir die kerkgangers gemaklik sal wees by die lees in die psalmboek; maar as daar geen galery is nie, sal vensters van die sy-kante heeltemal voldoende wees. Dit is buitengewoon hinderlik vir 'n spreker, as hy teen die lig in moet sien. In algemene sin sal die oë van die spreker op 'n punt omtrent 'n voet bo die hoofde van die agterste ry toehoorders gerig wees; as daar dan 'n venster is, kyk die spreker homself blind in die lig.

Die vensters moet dus in die sy-kante aangebring word. Dis die algemene beginsel waar die ontwerper van moet uitgaan. Verder is dit duidelik, dat die sterkste lig op die liturgiese sentrum moet val: want die oë moet daarheen gerig word, en die oë volg die lig. Dit sal dus wenslik wees dat die vensters nie almal aan mekaar gelyk is nie. In die skip van die kerk, waar die gemeente sy sitplekke het, moet ons oppas dat die sywaartse val van die lig die voorwaartse beweging van die lyne nie teveel breek nie; maar die liturgiese sentrum, wat op die breedste plek van die ruimte aangebring is, beteken die eindpunt van die voorwaartse beweging; daar mag die lig dus die breedte aksentueer. Hoëre en breëre ligbondels is daar heeltemal op hul plek. Dit maak dit wenslik om ter syde van die liturgiese sentrum die vensters hoër of breër te maak.

Die vensters moet natuurlik almal so aangebring word, dat die lig skuins van bo val. Die onderkant moet nie laer wees as die hoof van 'n staande persoon van normale lengte nie. Anders gaan die beslote karakter van die kerkruimte verlore. 'n Sekere afgeslotenheid van die wêreldse gerug is 'n vereiste in 'n bedehuis. In ons klimaat sal dit 'n groot deel van die jaar nodig wees dat al die vensters oop staan om frisheid en koelte toe te laat; dit sou heeltemal ongepas wees as die oopstaande venster 'n voorbyganger die geleentheid sou bied om 'n blik op die biddende gemeente te werp. Natuurlik sou mens dit ook kan voorkom deur die onderste gedeelte van die venster onbeweeglik te maak, terwyl die boonste wel geopen sou kan word; maar dit breek die organiese eenheid van die venster, en is op warm dae 'n Tantaluskwelling.

Daar is min lande op die wêreld waar die son sy strale so ongetemperd op die aarde werp as in Afrika. Die lig is by ons gewoonlik hard, en het die neiging om die kleure op te slurp. Skilders weet dit; op die meeste Afrikaanse landskappe is dit na vier uur in die middag. Die kerkbouer moet daarmee rekening hou. Hy sal probeer om die lig nie al te direk in die ruimte te laat val nie. Die vensters moet nie te breed wees nie, sodat 'n belangrike deel van die lig teen die deurgang van die muur, waarin die venster geplaas is, kan breek. Groot vensters moet voorsien word van 'n aantal vertikale style, vervaardig van dieselfde materiaal as die mure, en van omtrent dieselfde dikte.

Ons sê: vertikale style. Die horisontale onderbrekings wat om tegniese redes nodig mag wees, moet smal en onopvallend wees. Anders word die vertikale lyn van die vensters teveel gebreek, en dit sou afbreuk doen aan die rysige karakter van die mure, wat weer saam met die gewelf noodsaaklik is om die blik na bo gerig te hou. Die vensters moet deur hulle lyne so wel as deur die lig wat hulle toelaat, meehelp om die gedagtes na bo gerig te hou.

En daarbo moet dit, soos ons gesien het, effens skemerig wees, sodat dit 'n misterieuse karakter dra. Dit kan bereik word deur 'n oordeelkundige toepassing van gekleurde glas. Nouliks skrywe mens dit neer of jy dink met weemoed en verlange aan die gebrandskilderde glas van die Franse katedrale. Die hedendaagse glaseniers, in Nederland en party ander Europese lande, is weer in staat om dieselfde gloed en bestorwenheid in hulle glas te bring. Waar bly die Afrikaanse kunstenaar, wat genoeg liefde vir sy Kerk en vir die skoonheid besit om sy lewe aan die glasenierskuns te wy? As leek dink die skrywer, dat so'n lewenswerk heel wat meer voldoening moet gee as die eindelose herhaling van altyd maar weer dieselfde landskappe met berg, boom en huis, wat die besoek aan 'n kunsgalery in hierdie land partymaal tot so 'n ontmoedigende besigheid kan maak. En van 'n ander kant gesien: watter lot verkies die kunstenaar vir die werke van sy hart en hand — om as agtergrond te dien vir die skemerpartytjies van die een of ander rykaard, dan wel om 'n voortdurende bron van blydskap en besieling te wees vir Gods gemeente?

Die gekleurde glas, wat mens gewoonlik in ons kerkgeboue aantref, is ietwat goedkoop en flets. Dit vertoon maar heel selde die diepe versadigdheid van kleur, wat die lig in sy geheel tot 'n wonder transformeer. Goeie glas is nie maar net self 'n verrukking nie, maar dit maak ook die val van die ligbondel op die vloer tot 'n ryke skoonheid. 'n Behoorlike ornamentiek in die glas is uitermate seldsaam. Dieselfde vensters as wat ons nou in ons kerke aantref, sou ook in 'n bankgebou of in 'n stadsaal op hul plek wees. Hierdie feit alleen al is afdoende bewys dat daar te min aandag aan gegee is. As ons nog nie in staat is om soos in Europese en Amerikaanse kerke van ons glasvensters 'n stuk prediking te maak nie, dan kan ons tog in ieder geval wel werk met 'n aantal van die eenvoudigste Christelike simbole, soos die kruis, die duif, die lamp, die beker en die ster.

Dis duidelik dat ons nie ineens al die vensters van ons kerkgebou tot voorbeelde van die mees doorlugte vorm van skilderkuns kan maak nie. Met die oog op die gebrek aan ervaring sou dit selfs bepaald ongewens wees. Laat ons begin met proewe in 'n paar van die kleiner vensters, agter in die kerk. As die gemeente eenmaal geleer het om die skoonheid daarvan te sien en te waardeer, dan sal daar stadig aan aanbiedinge kom om ook die ander vensters deur dieselfde kunstenaar te laat bewerk. Kerklike liggame en vereniginge, families en nabestaandes, sal dit aan die gemeente wil skenk. So word daar 'n stuk plaaslike en gemeentlike geskiedenis in die rame verwerk, en later geslagte sal met dankbaarheid in die erfenis van die voorgeslagte die getuienis van hul toewyding en vroomheid aanskou.

Solank dit nog nie so ver is nie, sal ons die vensters moet vul met glas, wat altans 'n sekere tint vertoon, en nie al te sinloos in sy lyne is nie. Mens moet natuurlik by die keus daarvan rekening hou met die Afrikaanse sonlig. Die Weseuropese lande maak dikwels 'n besonder gelukkige gebruik van 'n nie al te doorskynende glas wat effens pers, seegroen of liggeel getint is. In ouere geboue tref mens dit dikwels aan, en dis nog 'n strydvraag of daardie kleure opsetlik aangebring is, of wel die resultaat van 'n langdurige natuurlike proses vorm. In ieder geval voldoen dit so goed, dat dieselfde tipe van ruitjies nou opsetlik vervaardig word. Maar dis die vraag of dit in Afrika sou voldoen. Vermoedelik sou die Afrikaanse sonlig daar veel te hard deur val. Ook op hierdie gebied geld, dat die buiteland ons kan inspireer, maar dat ons dit nie domweg moet navolg nie.

Na hierdie beskouing oor die glas nog 'n paar opmerkings oor die vorm van die vensters self. In die eerste plek wil ons opmerk, dat 'n venster 'n venster moet bly. Dit lyk 'n waarheid waaroor nie verder uitgewy hoef te word nie. Tog word daarteen gesondig. Die skrywer ken in sy onmiddellike omgewing twee kerke waar die muur vir die

grootste deel in beslag geneem word deur een reusagtige venster. Dis goed gevorm, en deur vertikale style op 'n fraaie manier onderverdeel. Tot sover gaan alles goed. Maar midden in die venster, wat amper tot die grond reik, is daar 'n deur, 'n toegang vir die gemeentelêder! Dit is natuurlik onaanvaardbaar. Venster en deur is twee totaal verskillende dinge. Mens kan miskien nog wel 'n venster in 'n deur aanbring — al sal ons daar by 'n kerkdeur seker nie van hou nie — maar tog nooit 'n deur in 'n venster nie! Juis omdat 'n deur 'n opening in die muur is, moet die muur rondom die deur ekstra versterk word: dis die oorsprong van deurposte, sandstene pilare en boë, ja van hele bolwerke in die antieke boukuns. Maar hier is die muur rondom die deur juis verswak: dis 'n venster. Daarom ag ons dit nie te veel moeite om nog 'n keer met nadruk te herhaal dat 'n venster 'n venster moet bly nie.

'n Tweede opmerking betref die vensters in die bykomende ruimtes. By elke kerkgebou tref ons behalwe die hoofruimte vir die erediens ook 'n aantal kamers aan, wat in hoofsaak vir administratiewe doeleindes bedoel is. Daar is die konsistoriekamer, 'n vergaderruimte; wellig ook die kantoor van die skriba en kassier, of van die sosiale werkster; waarskynlik ook 'n kamer vir die sustervereniging, met kombuisgeriewe.

In hierdie soort vertrekke: vergadersale, kantore, kombuise is 'n heel ander lig vereis as in 'n kerk. Dit is dus heeltemaal nie nodig dat die vensters daar dieselfde vorm en die glas dieselfde kleur as in die eintlike kerkgebou het nie. Dis 'n bietjie dwaas as mens die susters besig sien om koffie te maak in 'n gotiese boognis. En laat dit van buite maar goed sigbaar wees, waar die kerk is en waar die administratiewe vertrekke. 'n Van elders oorgekome predikant dwaal partymaal twee keer rondom die kerk voordat hy die plek vind waar hy sy toga kan aantrek. Ons het reeds met Kerkrade vergader in 'n mistieke halfduister, wat

die helderheid van die diskussie nie ten goede gekom het nie.

Daarom: so goed as die venster 'n venster moet bly, moet ook 'n kerkvenster die venster van die eintlike kerk wees. In die ruimte vir die erediens stel ons prys op 'n vertikale lyn; in die bykomstige kamers kan die horisontale lyn oorheers. Sodoende kom weereens tot uiting dat die Kerk sy aardse en sy hemelse kant het.

XI. Die vloer

Die meeste dinge in verband met die vloer is van suiwer tegniese aard en vra nie om 'n prinsipiële behandeling nie. Ons het reeds opgemerk, dat die vloer in die gedeelte wat vir die sitplekke van die gemeente bestem is, enigermate van agter na voor afdraand sal moet wees; ook het ons daar op gewys, dat die liturgiese sentrum op 'n verhoogde basis moet rus, wat vanuit die skip van die kerk deur 'n paar trappies toeganklik sal wees. Op hierdie punte hoef ons nou nie meer terug te kom nie.

Effens uitvoeriger moet ons wees oor die vloerbedekking. Die ouere Europese kerke het almal 'n vloer wat met steen of klip bedek is. Dit het in die Noordelike lande die probleem van die kou voete opgelewer, en daaruit het die Hollandse „stoof” met sy kooltjie vuur voortgekom, wat teenwoordig gewoonlik vervang is deur verwarmingsbuisse onder langs die sitbanke. 'n Andere oplossing was die bedekking van die vloer, altans onder die banke, met 'n verhoog van planke.

In Afrika sal die kans om in die kerk kou voete op te doen, uitsers selde voorkom. Terwille van die gesondheid van die kerkgangers hoef mens die vloer dus nie met hout te bedek nie. Tog word daar teenwoordig amper geen

kerk gebou waarin die vloer nie met blokkies belê is nie. Dit is so algemeen, dat die skrywer aarsel om sy bedenkings daarteen uit te spreek. Maar dit moet tog erken word: hy hou nie daarvan nie.

Waarom nie? Is dit omdat die blokkiesvloer vroeër die prerogatief van die paleise van die rykstes was? Die uitdrukking „parketvloer” suggereer in baie tale nog altyd lakeie in kniekouse en goudlaken. Dit mag geen deurslaande beswaar genoem word nie: blokkiesvloer lê teenwoordig binnekant die bereik van ’n groot aantal van ons gemeentelede; die pastorie sal dit seker hê, en ons maak daar geen beswaar teen nie: in die praktyk is dit waarskynlik die mees ekonomiese vorm van vloerbedekking in ’n woonhuis.

Daardie laaste woord: woonhuis, bring ons op ’n meer wesentlike beswaar. Die bekleding van die vloer met blokkies maak die kerkgebou al te huislik. Seker, ons praat van ’n bedehuis, maar daarom hoef die kerk nog nie ’n familiekamer te word nie. Netsomin as die sitplekke in die kerk na sitkamerstoele mag lyk nie, netsomin hou ons daarvan dat die vloer dieselfde is as in ons woonvertrekke. Daarom wil ons daarvoor pleit dat die vloere nie met hout bedek word nie, maar met klip of steen, in ooreenstemming met die ouere tradisie. Miskien sal dit in die gebruik iets meer kos, ook aan arbeid vir die koster, maar dit kan geen beslissende argument wees nie.

Belegging met reëlmatig gevormde teëls is welig die beste oplossing. Dit gee die geleentheid om ’n eenvoudige ornamentiek aan te bring, bv. in die ruimte tussen die ingang en die agterste rye van die sitplekke; ook tussen die voorste banke en die verhoogde liturgiese sentrum. Dit kan dan harmonies by die basismuur van die liturgiese sentrum en die trappe na die verhoog aansluit. As die kleure nie te hel gekies word nie, sal deur afwisseling van grysblou en wit, of ’n ander kleureskema, ’n fraai effek bereik kan word. Natuurlik moet mens by die keuse rekening hou met

die kleur en materiaal van die mure, en met die ligval deur die vensters. Daar moet net teen gewaak word, dat 'n oorywerige koster die teëls nie so glad laat poleer as wat dit dikwels in die stoepe van ons woonhuise is: ons wens geen ongelukke in ons kerke nie.

Met natuurklip op die vloere moet mens voorsigtig wees. Die mooiste Afrikaanse klipsoorte is vir 'n kerkvloer veel te opvallend. Hul sterke kleure en ryke marmering sou die rus van die geheel versteur. Seker moet mens nie die so geliefde leiklippe op die wyse van ons tuinpaaië in onreëlmatige vorme aan mekaar voeg nie; 'n „crazy walk” pas nie in 'n kerk nie.

Ons het in hoofstuk VI opgemerk, dat die doopvont, in teenstelling tot die nagmaalstafel en die preekstoel, van klip mag wees, aangesien dit die gedagte aan 'n fontein mag wek. Dit sal dus ook heeltemaal gepas wees, aangesien die doopvont 'n vaste en onveranderlike plek moet hê, om rondom sy voet 'n eenvoudige, in hoofsaak lineêre mosaïek aan te bring. Die mosaïekkuns is alweer so iets wat ons in Afrika prakties nie ken nie, en wat trouens ook in Europa en Amerika nog maar floue herinnerings aan die glorie van die groot Bisantynse mosaïekkunstenaars oproep. In 'n land met so 'n verskeidenheid van gesteentes as Afrika besit, behoort 'n sekere mosaïekkuns feitlik inheems te wees. Maar dis nog onontgonne terrein, en mens moet nie dink dat iemand somaar onvoorbereid daarmee kan begin. Dit vereis vakkennis en vakmanskap, 'n skerp oog vir lyn en kleur, artistieke verbeeldingskrag en vrome besonneheid. Daarom raai ons aan, voorlopig nie verder te gaan as net 'n paar eenvoudige sirkel- of stervormige lyne rondom die voet van die doopvont.

Dit is heel wel doenlik om die vloer op 'n paar punte met 'n tapyt of loper te bedek. Die eerste plek daarvoor sal die gedeelte van die liturgiese sentrum wees, waar die nagmaalstafel staan. Mens moet net sorg dat sowel die

grondslag van die doopvont as ook die van die preekstoel daarvan vry bly. Die tapyt moet nie die aandag aflei nie; elke tekening in die vloerkleed onder die nagmaalstafel is ongewens. Die kleur moet ryk, versadig, wees en seker nie te lig nie. Vermoedelik sal 'n effen donker rooi in die meeste gevalle die beste voldoen; maar ook hier moet mens natuurlik weer rekening hou met die geheel van die kleurskema in die kerkinterieur.

Dieselfde kleur moet dan ook die lopers in die gangpaaie tussen die sitplekke hê. Dis nie aanbevelenswaardig om hulle tot aan of oor die trappe na die liturgiese sentrum te laat deurloop nie. Daar moet 'n sekere skeiding tussen sitplekke en liturgiese sentrum bly: die mens wat van sy sitplek na die doopvont of nagmaalstafel gaan, moet dit voel as 'n bewuste daad. Mens kom nie somaar van self tot die deelname aan die sakramente nie.

Die lopers in die gangpaaie is nuttig om te veel voetgeskuifel te voorkom. Al te veel tapyte op die vloer sou egter weer 'n indruk van huiselikheid skep, wat nie pas by die wese van die heiligdom nie. Daarom sou ons ook wil volstaan met die bedekking van die twee gangpaaie, en geen kleed wil neerlê in die ruimte agter die sitplekke, of lopers tussen die sybanke en die mure nie. Laat ons die koster, oor wie se werk ons 'n oomblik gelede miskien wel met te min konsiderasie gepraat het, in hierdie opsig tegemoet kom: die skoonmaak van tapyte en lopers is 'n moeisame arbeid.

XII. Siermotiewe

Tereg betrag ons argitekte by die ontwerp van die interieur van ons kerkgeboue 'n skroomvallige terughouding ten aansien van die ornamentiek. Dit behoort tot die wese

van die Protestantisme dat dit afkerig is van uiterlike vertoon en uitbundigheid. Barokkuns vind in 'n Reformatoriese kerkgebou geen plek nie — met die uitsondering van die orrellfronte waaroor ons in hoofstuk VIII gepraat het, en waarin dikwels meer die gees van stadsbesture as van Kerkrade tot uiting gekom het.

Mens moet baie voorsigtig wees met die aanbring van versiersels in 'n kerkgebou. Toe 'n predikant eens 'n baie hooggeplaaste besoeker deur sy kerk moes rondlei, was die slotsom van die grootbaas: „Daar is nie veel sieraad aan u kerk nie.” Die predikant het geantwoord: „Die sieraad van hierdie kerk kan u nie sien nie: dis gebroke en verslae harte.” So 'n antwoord handhaaf 'n kosbare erfenis van die Reformasie. Tienmaal liever 'n kaal muur as die menigte van skilderytjies, beeldhouwerke en kunsblomme wat baie Roomse kerke ontsier.

Die ware skoonheid van 'n gebou is nie 'n toegevoegde ornament nie, maar die harmonie van lyne, vlakke en kleure. Maar dan moet dit ook om so te sê lewende lyne, vlakke en kleure wees. Soberheid is iets anders as armoede, terughouding iets anders as gebrek aan fantasie. Askese is nie dieselfde as onvermoë, eenvoud as onnoselheid nie. Die swart jas en die wit muur is nie die enigste Christelike lewensvorme nie.

Behoeftes aan 'n sekere ornamentiek sal onvermydelik hier en daar in die kerkgebou gevoel word. 'n Wandverbreking kan 'n sekere oplugting bring. Anders gaan die dwalende oog van 'n kerkganger onwillekeurig na die lyne soek wat vog en verkleuring gemaklik op 'n muur kan bring. Dis beter om 'n sekere rigting aan sy verbeelding te gee, as om dit aan die toeval oor te laat. Die moontlikheid bestaan selfs, dat die ornament hom herinner aan sy plig en voorreg om na die preek te luister.

Daarmee het ons reeds aangedui, dat die ornament sinvol moet wees. Niksseggende strepies of krulle is uit die bouse.

Die ornament moet in verband staan met die doel, waarvoor die gebou gestig is: die verkondiging van die heilige Evangelie deur prediking en sakrament. Dit moet dus sprekend, getuigend wees, en sy getuienis moet die Christelike getuienis wees. Sorgvuldig moet dus gewaak word teen die toepassing van die heidense, klassieke ornamentiek. 'n Meanderrand is heidens: die Christenreis volg geen kronkelpaaië nie. 'n Pêrelmotief is ontleen aan die eier, 'n heidense simbool van vrugbaarheid, wat aan biologiese faktore buite die etiek om waarde wil toeken. Vir wie die simboliek verstaan, vloek dit met die prediking.

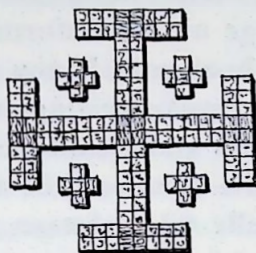

Christusmonogram as siermotief in mosaiek

'n Groot aantal Christelike simbole staan tot ons beskikking. Die katakombes en ou-Christelike kerke gee ons tallose voorbeelde. Ongelukkig is die meeste daarvan in ons tyd en land nie meer bruikbaar nie, omdat hulle betekenis aan die oorgrote meerderheid nie bekend is nie. Om maar 'n voorbeeld te noem: die gemeente verstaan nie wat met die „Christusmonogram” bedoel word nie. Ons mense sien daar nie 'n Ch en 'n r in nie, maar 'n X en 'n p, en vra hulle tevergeefs af, van watter uitlandse woord dit wel die afkorting mag wees. Solang as hulle selfs nie weet waarom die Engelse Christmas afkort tot Xmas — en dit ook nie van hulle Engelse sprekende medeburgers kan verneem nie — kan hulle die simboliek van die Christusmonogram

nie verstaan nie, en daarmee het dit vir ons kerkgeboue onbruikbaar geword.

Dieselfde sou van heel wat ander ou-Christelike voorstellings gesê kan word. Dat die vis 'n simbool van Christus kan wees, omdat die Griekse woord vir vis saamgestel is uit die beginletters van die belydenis „Jesus Christus, Seun van God, Saligmaker”, is selfs onder akademici min bekend. Hierdie soort van „geleerde” simboliek is nie op sy plek in 'n gemeente, waarin gewoonlik net een man aanwesig is, wat Grieks kan lees, naamlik die predikant. Die Christendom werk nie met geheimtaal nie; dit wil

Jerusalemse kruis as siermotief in mosaiek

predik en verstaan word, en die simboliek moet die verstaanbaarheid help en nie in die weg staan nie.

Die beste simbool is nog altyd die kruis. Daar is nie die minste rede om dit vir 'n Roomse teken te hou nie. Die kruis is die gemeenskaplike besit van die hele Christendom. Die kruis van Christus staan in die middel van die Evangelie, en orals waar die Evangelie in ooreenstemming met die Heilige Skrif gepredik word, mag die kruis as simbool en teken gebruik word. Terwyl Luther geen beswaar teen hierdie en dergelike voorstellinge gemaak het nie, het die Hervorming in sy latere stadium dikwels verder gegaan as wat nodig en wenslik was. Daardeur het ons die eenvoudigste en skoonste teken van die Christenheid aan die

Roomse Kerk uitgelewer, en toegelaat dat dit 'n denominasionele pleks van 'n universele aanduiding geword het. Dis hoog tyd dat ons ons erfenis weer opeis.

Om misverstand te voorkom wil ons daar nog aan toevoeg, dat ons hier oor die kruis as simbool, nie as afbeelding nie, praat. Daar is 'n belangrike verskil tussen simbool en afbeelding. Die simbool is 'n aanduiding van 'n geestelike werklikheid; die afbeelding lê die sinnelike werklikheid vas. Ons wil die kruis in ons kerke graag sien as simbool van die versoenende lyde van Christus, maar ons sou nie graag 'n afbeelding van die gekruisigde Christus, die sogenaamde krusifiks, in ons bedehuse toelaat nie. Die afbeelding lei onvermydelik tot vorme van beelddiens. Dis nie nodig om dit met aanhalinge uit die Reformatoriese literatuur te staaf nie; 'n nobele boek soos Fanny Hurst se „Appassionata” gee daarvan 'n volkome ongewilde voorbeeld.

Reeds vroeër het ons ander simbole vermeld: die anker, die duif, die lamp, die beker en die ster. Die vernaamste vraag is altyd, of hulle taal verstaan word. Erger nog as nie-verstaan is die moontlikheid van misverstand. Dit kan ons met die anker demonstreer. Dit is in die Christelike simboliek die teken van die hoop, op grond van Hebr. 6 : 18, 19 „...om aan die hoop wat voorlê, vas te hou; en ons het dit as 'n anker van die siel wat veilig en vas is...” Daarom is die anker ook die hoofmotief in die wapen van die Kaap die Goeie Hoop. Maar nou kom daar vir ons in ons land die moeilikheid. Want die teken van die anker word deur ons mense nie met die Bybelse hoop, die verwagting van die hereniging van Christus met die synes, verbind nie, maar met die Kaapprovinsie as staatkundige eenheid! Daarmee het dit onmoontlik geword om die anker in sy gewone vorm as simbool in die kerk te gebruik.

Heeltemaal onmoontlik is natuurlik simbole wat geen relasie met die Heilige Skrif en die Christelike prediking hou nie. Daarom is dit bv. nie aanbevelenswaardig om die

ossewa as simbool in ons bedehuisse aan te bring nie. Elke ding moet op sy eie plek bly, en sal dan op sy eie plek ook op ons eerbied aanspraak kan maak. Die ossewa pas by 'n nasionale monument, nie by 'n kerkgebou nie. Die Voortrekkers self sou nie van so 'n vermenging van godsdiens en nasionalisme gehou het nie. Ons doen vir niemand onder in ons eerbied vir die moed, volharding en offerbereidheid van die voorgeslag nie; ons eer ook hulle opregte geloof; maar in die Kerk leer ons, dat dit nie baat al sê mens dat jy Abraham of 'n Voortrekker tot vader het nie. Ons word alleen salig deur die bloed wat aan die kruis op Golgota gestort is, en daarheen moet alles wys. Net-sogoed as ons prediking en sang moet ook ons simboliek Skriftuurlik wees.

Niks is uiteraard skriftuurliker as die Skrif nie; sou mens dus die woorde uit die Heilige Skrif op die mure aanbring nie? Ons tref dit dikwels aan by die sektes, maar nie by hulle alleen nie. Ook in Protestantse kerke, Roomse bedehuisse en Joodse sinagoges kan dit dikwels opgemerk word.

Mens aarsel om daarteen bedenkinge in te bring, want ons kan tog moeilik beswaar aanteken teen 'n middel om 'n deel van die Heilige Skrif onder die aandag van die gemeente te bring. Maar ons moet tog erken dat ons nie van die geskilderde tekste hou nie. Dit maak op ons altyd 'n bietjie goedkope indruk. Esteties is dit nie regverdigbaar nie. Ons Westerse skrif is seker die doelmatigste van al die skrifsoorte, wat in die loop van die eeuw ontwerp is, maar dis nie vir siermotiewe ontwerp nie. Vandaar dat mens dikwels sien, dat vir opskrifte die een of ander vorm van laat-Middeleeuse letter, die sogenaamde Gotiese skrif, gebruik word. Maar dan het die eenvoudige gemeentelid weer veel meer moeite om dit te ontsyfer, as wat die ontwerper dink. In ons hedendaagse kerkgeboue is die Gotiese skrif 'n anagronisme.

Van die alfabetiese skrifsoorte is die Arabiese vermoedelik

wel die beste vir sierdoeleindes geskik, en nêrens is opskrifte meer vir versieringsdoeleindes gebruik as in die Mohammedaanse bedehuse, die moskeë. Tog is dit opvallend hoe dikwels die kunstenaars dit nodig gevind het om ook hierdie lettersoort weer so te vervorm en te stileer, dat dit baie aandag en moeite kos om dit te ontraaisel.

Ons ag die aanbring van skrifspreuke nie wenslik nie. In die kerkgebou word die Woord gepredik, nie ter lesing uitgestal nie. Spreuke aan die wand kan gemaklik iets skreeuerigs kry, wat nie in ooreenstemming met die sfeer van gewyde terughouding in die bedehuis is nie. Dit sou heel wat anders wees as die letterskrif vir ons ook nog, soos vir baie antieke volke, iets heiligs sou wees; maar dis nie die geval nie.

Om dieselfde redes glo ons ook dat dit beter is om die gewoonte van vroeër eeue, om êrens vir die hele gemeente sigbaar die tien gebooe op 'n hout bord aan te bring, nie na te volg nie. Heeltemaal ontoelaatbaar is natuurlik 'n bord met die name van al die predikante wat in die loop van die jare die gemeente gedien het. As mens so iets wil aanbring, is die konsistoriekamer daarvoor die plek. Dis seker goed as die gemeente, in gehoorsaamheid aan die wenk van Hebr. 13 : 7, sy voorgangers wat aan hom die woord van God verkondig het, in gedagtenis hou; maar dit kan op 'n ander manier gedoen word as deur 'n dooie reeks name.

In Europese kerke tref mens dikwels 'n aantal bordjies aan, waarop met behulp van los plankies met syfers die psalms en gesange aangegee is, wat tydens die diens gesing sal word. Hierdie bordjies is selde 'n sieraad, en totaal oorbodig. Die voorganger noem die getalle gewoonlik twee maal, en as dit vir enkele kerkgangers nie voldoende is nie, is daar altyd ander mense wat hul kan help.

Nouliks 'n sieraad is ook die horlosie, waarvoor die geliefde plek teenoor die kansel aan die voorkant van die

galery is. Ons hou nie van galerye nie, en ons vind die horlosie ook oorbodig. Dis seker goed as die predikant weet, hoe laat dit is; in ons klimaat mag 'n preek nie veel langer as 'n halwe uur duur nie. Maar daarvoor hoef daar nog nie 'n horlosie agter die ruimte vir die gemeentede aangebring te word nie. Dit bring hul maar net in die versoeking om tersluiks agterom te kyk. Veel beter kan daar 'n vir die predikant duidelike wysterplaat in die bovlak van die opstand van die preekstoel aangebring word.

XIII. Die res

Ek kan my voorstel dat 'n argitek, wat hierdie uiteensettings tot op hierdie bladsy gevolg het, met 'n seker sarkasme die titel van ons laaste hoofstuk uitspreek: Die res! Want daardie res beskou hy gewoonlik as die hoofsaak: die mure, die dak, die toring, die ingang, die konsistoriekamer en ander diensvertrekke — en dan nog die plasing van die geheel op die aangewese terrein, die aansluiting by die omringende argitektuur, die hekwerk en die plantsoen... Mag ons dit somaar „die res” noem?

Nee, natuurlik nie. Maar dit is die boumeester se saak. Hy moet weet, as ons ons wense vir die ruimte van aanbidding geformuleer het, hoe hy daardie ruimte gaan beskerm en afsluit deur muur en dak; hy sal daaroor peins, hoe ook van buite aangekondig kan word, dat ons hier met 'n Christelike kerk te doen het; hy sal 'n ingang ontwerp, wat die voorbyganger nooi om in te gaan.

Ons het hierdie boekie as kerkgangers geskrywe, en van die begin af het ons dit baie duidelik gesê, dat ons van boutegniek niks weet nie, en geen oomblik daaraan dink om in die plek van die argitek te tree nie. Ons het slegs

aangegee, watter plek ons vir ons aanbidding wens. Dis aan die boumeester om nou dit alles te verenig in 'n gebou wat vir ons bruikbaar is, en pas in die geheel van die omgewing.

Ons sou natuurlik veel kan sê, bv. oor die toring, wat vir baie mense haas onontbeerlik aan 'n kerkgebou is, en tog gedurende die eerste millennium 'n baie groot uitsondering was. Ons sou kan wys op die belaglike en patetiese effek wat 'n toring maak tussen woonstelgeboue en wolkekrabbers, wat daar ver bo uitrys. Ons sou ook kan waarsku teen die neiging om 'n kerkgebou aan 'n hoofweg te bou, waardeur al die geraas van die moderne verkeer binne die kerkmure gehoor word. Ons sou kan praat oor die gevaar, dat die kerkgronde deur die week as parkeerterrein gebruik word — of wel die ergernis opwek van motoriste, wat geen parkeerplek kan vind nie. Ons sou ook en graag wil pleit vir die aanplant van hoë en skaduryke bome.

Maar ons kom by dit alles op anderman se terrein, en dit wil ons nie graag doen nie. 'n Kerkgebou behoort die resultaat van 'n gesprek te wees: 'n gesprek tussen boukommissie en boumeester, tussen teologie en argitektuur. Die woord is nou aan die kunstenaar.

Verantwoording

Die illustrasie op bls. 11 volg die rekonstruksie in C. E. Wright en F. V. Filson, *The Westminster Historical Atlas to the Bible*, London, The S. C. M. Press Ltd., 1946, bls. 48.

Die illustrasie op bls. 15 is ontleen aan K. Galling, *Biblisches Reallexikon*, Tübingen, J. C. B. Mohr, 1937, Sp. 507.

Die illustrasie op bls. 20 is ontleen aan *Palestine Pilgrims' Text Society*, I, 1896; rekonstruksie deur T. H. Lewis.

Inhoud

	<i>bfs.</i>
I Waarom hierdie werkie geskryf is	5
II Daar is geen regstreekse aanwysings in die Heilige Skrif nie	9
III Waarde en onwaarde van die Christelike bou-tradisie	14
IV Werklike uitgangspunte	24
V Die preekstoel en sy plek	31
VI Die liturgiese sentrum	41
VII Sitplekke	53
VIII Die orrel	61
IX Die ruimte bo	68
X Die vensters	75
XI Die vloer	81
XII Siermotiewe	84
XIII Die res	91

Prof. Dr. A. van Selms Beginsels van Protestantse Kerkbo

2092

H.A.U.M. — J. H. DE BUSSY
KAAPSTAD — PRETORIA